

**A FÜZÉRI URADALOM FALUJA A 14–16. SZÁZADBAN –
FÜZÉRKOMLÓS (ABAÚJ M.) BIRTOKOSAI ÉS
ADÓZÓ NÉPESSÉGE (1270–1567)**

GYULAI ÉVA

Komlós neve és vidéke

Borsod–Abaúj–Zemplén megye, illetve a történeti Abaúj(vár) vármegye egyik községe, Füzérkomlós a középkorban és az újkorban nem mai nevét viselte, hanem egyike volt a Magyar Királyság jó néhány Komlós nevű helységének. A polgári korszakot megelőzően számos azonos nevű település létezett az ország térképén, amelyeket általában a vármegye, esetleg a földesúr vagy az uradalom megjelölésével különböztettek meg egymástól. A több évszázadig használt Komlós név is a 19. század végén változott meg hivatalosan a Füzérkomlós helységnévre.¹ A település egy Közép-Európában honos növényfajtaról kapta a nevét, amelyet a magyar nyelvben ótörök eredetű szóval komlónak (*Humulus lupulus*) neveznek.² A komló szó a magyarországi írásbeliségben már a 12. században megjelenik mint földrajzi név.³ Ez a kenderfélékhez tartozó kacsos-indás futónövény a baranyai Komló, a Bereg és a Torontál vármegyei Komlós falvak, a békési Tótkomlós névadója, akárcsak a somogyi Komlósdé (ez különben kicsinyítő képzős alak).⁴ Erdélyben és a kora újkorban hozzá kapcsolt Magyarországi Részekben is több helység hordozta ennek a növénynek a nevét, így a Kolozs megyei Komlós, a szatmári Komlódtótfalu vagy a Doboka vármegyében fekvő Komlósújfalú. Komlós volt Biharban és Ugocsa vármegyében is, s ez volt a másik neve az Arad megyei Ószentanna falunak is.⁵ De ismerünk Komlóst a brassói kerületben is, ezt a birtokot 1462-ben I. Mátyás Brassó városának adományozta.⁶ Magyarország északi részén az Abaújjal szomszédos Sáros vármegyében 1352-ben említik a Pósfalva, más néven Komlós helységet, amelyet 1458-ban Kereszteskomlósnak is hívnak.⁷ Az Árpád-kori sárosi Újvár (amely a 15. században a Perényiek kezére jut)⁸ szolgálonépeit 1251-ben Komlóson említik,⁹ s a sárosi vár egykori várjobbágyainak utódai a 14–15. században már a Komlósi kismemesi család tagjai.¹⁰ Sárosban a 15. század közepén Kom

¹ KOVÁCS 2000, 141.

² TESZ II. 537.

³ [a]d caput vallis que vulgo dicitur Qumlouzhou. TESZ II. 537; SZAMOTA–ZOLNAI 1984, 514.

⁴ FÉNYES 1851, I. 244.

⁵ LIPSZKY 1987, 156.

⁶ MNL OL DL 45457.

⁷ CSÁNKI I. 800.

⁸ CSÁNKI I. 284.

⁹ SZÚCS 1993a, 24.

¹⁰ AO III. 361. sz.; VII. 316. sz.; CSÁNKI I. 321; ZSO V. (1415–1416) 269. sz. Ezt a családot az Anjou-korban Abaújvár megyeiként is említik, mivel Sáros vármegye ekkor még nem vált el véglegesen Abaújtól.

lós néven várat is építettek a vidék akkori urai, a cseh husziták, feltehetően az említett Komlós falu mellett. A várat nem csak magyar néven, hanem csehül is megnevezték: Chmelow (*chmel* = a komló cseh neve).¹¹ Füzérkomlóshoz még közelebb, a történeti Zemplén vármegyében fekszik Komlóska, amely az Abaújvár megyéhez tartozó regéci vár uradalmának faluja. Ezt a helységet 1414-ben Komlóstelek néven említi egy oklevél.¹²

A helynevek mutatják, hogy főként az ország északi s leginkább a keleti vidékein volt ismeretes ez a növénykultúra, amely nem csak – a középkorban és újkorban inkább a városokban és uradalmi központokban gyakorolt – sörfőzésnek, hanem a paraszti élelemnek is fontos eleme volt. A korai középkortól fogyasztott, tésztaerjesztéssel készült kelesztett kenyér erjesztőanyagához ugyanis gyakran komlóvirágot használtak, s ezt egyes vidékeken komlóskorpának nevezték, de ismerték „sütnivalóként” is.¹³ Kezdetben vadon termő komlót használhattak, de a középkorban már ismert a komló termesztése is. Egy 1416-ban kelt királyi oklevélben írják le, hogy (feltehetően egy zempléni birtokon) bizonyos jobbágyasszonyokat, akik komlót szedtek, megverték, s a komlót a zsákokkal együtt elvették tőlük.¹⁴ Hogy a mai Füzérkomlóson mióta ismerik vagy termesztik a komlót, a források nem igazítanak el, de a falu neve már a 13. század végén (1270) feltűnik, mégpedig ugyanabban az oklevélben: egyrészt a füzéri vár körüli birtokon, mind a falu (*villa Kumlovs*), mind egy föld (vagyis birtok: *terre... Kumlovs*), másrészt egy patak (*ad rivum Kumlovs*) nevéként.¹⁵ A patak és a falu neve összeforrt az évszázadok alatt, s nem dönthető el, melyik kölesönözte a másiknak a nevét. A komló gyakran kapcsolódik össze vízfolyással, földrajzi névként egyik legelső említése is egy patak. 1212-ben II. András király Sáros vármegyében egy Hidegkút nevű földet adományoz a Szent Sír lovagrendnek, valamint egy erdőt, amelyet három patak mos, az egyik neve Komlós patak (*Cumluspotoc*).¹⁶ Komlóspataka nevű helységről is megemlékeznek a 15. század eleji oklevelek Sárosban, ez a makovicai vár tartozéka.¹⁷

Füzérkomlós neve a vidék Árpád-kori eredetű komlótermesztésére utal. Bél Mátyás nagyobb részt kéziratban maradt, a 18. század első felében szerkesztett országleírásában, Abaúj vármegye községeit tárgyalva, Komlósnál ezt jegyzi meg: „a komló egykor bő terméséről nevezték el”.¹⁸ A vidéken termesztett komló a történeti korokban nem csak a paraszti kenyérsütést szolgálta ki, hanem a füzéri vár mint birtokközpont és nemesi rezidencia, háztartás szükségleteit is. A vár 1620. évi leltárának tanúsága szerint a kápolna mellett „az öreg palotában” a „fejér cipónak való liszt”, zab, búza, árpa mellett 3 köből komlót is őriztek,¹⁹ minden bizonytal

¹¹ CSÁNKI I. 281; TÓTH-SZABÓ 1917, 316.

¹² CSÁNKI I. 354.

¹³ BALASSA 1997, 453–457; ORTUTAY 1982, IV. 511; V. 220, 276.

¹⁴ ZSO V. 1588. sz.

¹⁵ MNL OL DL 705; GYÖRFFY 1987, I. 83, 114.

¹⁶ ÁUO XI. 69. sz.

¹⁷ CSÁNKI I. 300.

¹⁸ *Komlós, olim a lupuli forte proventu sic dictus*. BÉL 1730 k. f. 80.

¹⁹ *Vagyon komló cub(uli)* 3. MNL OL UeC 15/9. Közli: ÉBLE-PETTKÓ 1911, I. 232; FELD-CABELLO 1980, 107.

kenyérsütéshez. Ugyanez az összeírás igazolja, hogy a vár alatti majorságban a 17. század elején (s talán már előbb) sört is főztek, hiszen az istálló mellett külön „sernevelő ház” áll, ahol üstökben főzték az italt. 1620-ban a másik, pálházi „újonnan épített sernevelőben” is összeírnak kádakat, csöbröket és üstöket a füzéri uradalomban,²⁰ ami a várbeli serfözde korábbi létesítésére utal. A sörfőzés is komlót igényelt az erjesztéshez, így nem csodálható, hogy a füzéri uradalomban szokássá vált jobbágyi szolgáltatások között a hagyományos paraszti termelvények mellett komlót is követeltek; érdekes, hogy a 16. század közepétől fennmaradt összeírások éppen Komlóson nem említik ezt a növénykultúrát. A Komlóssal határos Nyíri 1567. évi urbáriumában a falu kötelességeként fektetik le, hogy a jobbágyok évente 1 köből komlót adnak a földesúrnak.²¹ Később Nyíriben már nem természetnek komlót, az uradalomban Pálháza és Vily adózik ezzel a növényvel. 1567-ben említik Pálháza komlóföldjeit (*de lupulis campis*), ugyanekkor Vilyben minden jobbágy évi 1 köből komlóval adózik földesurának. Biste minden jobbágya karácsonykor egy fertály (*quartale* = száraz űrmérték) komlót ad, de Radványban is természetnek komlót a 16. században, amelyből egy fél köből jár karácsonykor minden egésztelek után az uraságnak.²² A komlótermesztés továbbra is jellemző marad a füzéri jóságban, 1622-ben a pálházi jobbágyok a falu egész komlótermését kötelesek az uradalomnak beszolgáltatni.²³ Ugyanekkor Biste falu jobbágyai 6 köből komlóval tartoznak évente. 1671-ben Pálházáról ezt jegyzik fel az urbáriumban: „Ezen falu határán vagyon komlótermő hely, mellyet beszedvén, tartoznak az úrnak beadni”.²⁴ Vily határában is terem a komló,²⁵ amelyből 1628-ban a negyedtelkes jobbágyok évente fél fertállal szednek a földesúrnak.²⁶ Pálháza 17. század végi urbáriumában is lefektették, hogy jobbágysága köteles évente két köből komlót adni az uradalomnak.²⁷ 1644-ben a füzeraljai uradalmi majorházban szintén összeírnak komlót.²⁸ A vidék néprajzában is ismeretes a komló használata a népi táplálkozásban, a 19. és 20. század fordulóján ugyanis kovász helyett a komló levét használták kenyérsütésnél, s a 20. században sört is főztek vele a hegyközi parasztok.²⁹ Talán

²⁰ ÉBLE–PETTKÓ 1911, I. 243.

²¹ *In festo Nativitatis Christi quilibet integer jobagio... lupulorum cub(ulum) 1, antea similiter cubulum 1. [Karácsonykor minden egésztelkes jobbágy 1 köből komlót ad, azelőtt is egy köböllel adott].* MNL OL UeC 15/1.

²² MNL OL UeC 15/1.

²³ *Pálháza. In hocce territorio quantum lupuli creverunt, id totum tenetur congregari et sic ad allodium deferre. [Ami komló területén terem, a falu köteles összegyűjteni, és a majorságba behordani.]* 1622. MNL OL UeC 15/13.

²⁴ MNL OL UeC 15/11.

²⁵ *Ezen villi határban vagyon valami komlótermő tilalmas, nem tartoznak beszedni és beszolgáltatni Füzérben.* 1671. MNL OL UeC 15/11.

²⁶ *Ezen Wiliak minden negyed részes jobbágy ad önagyságának fél fertály komlót.* 1628. MNL OL UeC 15/6.

²⁷ *Census et taxa. Komló 2 cub(ulos).* 1689. MNL OL P 392. Lad. 22. № 7.

²⁸ *Majorház. Az pitvarból nyílik egy öreg kamora ajtaja... Ez kamorában... komló két hordóban vagyon.* MNL OL UeC 15/7. Idézi: FELD–CABELLO 1980, 125.

²⁹ PETERCSÁK 1978, 16.

nem véletlen, hogy Komlós nevű falvak középkori uradalmak területén jelennek meg, akár a Sáros vármegyei újvári és makovicai, akár az Abaúj megyei regéci és füzéri váruradalom példáját tekintjük, hiszen a birtokközpontok, várak háztartása jelentős komlómenyiséget fogyasztott a kenyértészta és a sör erjesztéséhez.

Füzérkomlós nevének előtagja alig szorul magyarázatra, hiszen a falu első említésekor már része a füzéri vár – másként Füzér vára vagy Füzér – köré szerveződő birtokkomplexumnak, s a rendiség századain keresztül, a birtokjogot tekintve, mindvégig az uradalom része marad. A települést majdnem pontosan 500 évig, a polgári korszak kezdetéig úgy ismerik, mint a füzéri vár tartozékát, a füzéri uradalom faluját. A feudalizmus jogrendszerében mind a várépítés, mind a vár névadása királyi engedélyhez volt kötve, de nevét a vár birtokosa és építtetője adta.³⁰ A vár neve először 1264-ben jelenik meg (*castrum Fizer*), majd ugyanabban az 1270-ben kelt oklevélben, amelyben Komlóst is említik (*castrum Fyvzer*).³¹ A vár nevének eredetét a „füzér” (felfűzött tárgyak, virágok sora; koszorú) szóban találják meg a nyelvészek, s így ősi finnugor szavunkkal, a „füz” igével rokon.³² Egyébként a füzér a 16–17. századi források tanúsága alapján hordók ürtartalmát mérő fonal, huzal vagy bot neve is volt.³³ Kérdés azonban, hogy vajon nem a „füzér” másik jelentéséről van szó, vagyis a „füzes ér” (= fűzfákkal övezett vízfolyás) összevont alakjáról. 1412-ben egy nádori ítéletlevélben a Zemplén megyei Lesztémér (Lasztómér, ma: Lastomír, Szlovákia) falu határjárásában említenek egy patakot, amelyet a felperesek Gímpatakának (*Gympataka*), az alperesek Füzérnek (*Fyzer*) neveznek.³⁴ Füzérkajata földrajzi nevei között 1935-ben feljegyeznék egy Füzes-ér nevű patakot, amelyet Füzérnek is hívnak.³⁵

A középkorban és a Mohácsot követő kora újkori két évszázadban Komlóst a füzéri várhoz való birtokjogi tartozása és egy másik joghatóság, a vármegye szerint nevezték meg. Mindkét meghatározottság egyben a szűkebb és tágabb környezetben, tájban is elhelyezi a települést. Abaúj(vár) vármegye mind nevében, mind területi azonosságában változott a középkor folyamán. A királyi megyét még Szent István király alapította, központja és ispánjának székhelye a 11. század elején (a mai Abaújvár község területén) felépült Újvár nevű erősség volt, amelynek neve bizonyítja, hogy a honfoglalás után már létezett a megye területén egy másik, régebbi vár is. A megyét előbb Újvár, majd a 13. századtól egyre inkább Abaújvár megyeként említik az oklevelek, s csak az újkortól lesz szokásban a rövid, Abaúj megyenév, amelynek névadója az Árpád-korban még igen nagy területen birtokos Aba nemzetség. A királyi vármegye, élén az ispánnal, igazságszolgáltatási és katonai funkcióval megbízott, bizonyos meghatározott területen és határok között létrehozott közigazgatási intézmény volt, amely nem csak a királyi várbirtokokat foglal

³⁰ FÜGEDI 1977, 10–11.

³¹ GYÖRFFY 1987, I. 82.

³² TESZ I. 1007–1008; KISS 1988, I. 486.

³³ SZABÓ T. 1975–2014, IV. 484; SZAMOTA–ZOLNAI 1984, 288.

³⁴ ZSO IV. 2952. sz.

³⁵ KOVÁCS 2000, 135.

ta magába, hanem határain belül mindenkit joghatósága alá vont. Abaúj megye Árpád-kori határai elnyúltak a Mátra aljáig, északon pedig a későbbi Szomolnok–Kassai hegységig, de ebből a területi képződményből a 14. századra levált a déli Heves és az északkeleti Sáros megye, s ezzel létrejött az újkorig változatlan Abaúj(vár) megye.³⁶ A megye mint szláv eredetű szó eredetileg határt jelentett, s egy 1327-ben kelt oklevélben írják, hogy Kalsa falu és Füzér között, Újfalú határában, a Tereblye patak mellett folyik a Megyepataka (*Megepathaka*) nevű víz.³⁷ Ez a vidék már az Árpád-korban Abaújvár megye keleti – Zemplén megye felőli – határa, s később is az marad. A füzéri vár és a környező települések, így Komlós is, mindvégig Abaúj mint megye és régió részét képezték, a változások nem érintették közigazgatási státusukat a rendi társadalom korában sem, amikor a lassan elhaló királyi megye helyébe a nemesi vármegye lép.

A 16. századtól, a török korban azonban az ország közigazgatási beosztása és határai alapvetően megváltoznak, hiszen a középkori Magyarország területén három államalakulat osztozik: a Magyar Királyság, a török uralta, az Oszmán Birodalomhoz tartozó Hódoltság és az Erdélyi Fejedelemség. Abaúj vármegye a Pozsonyból és Bécsből igazgatott Királyság része marad, igaz, kisebb részét a török is adóztatja, így a kettős adóztatású peremvidék része lesz. A hegyvidéki területek helységei, így Füzér falvai szerencsére nem tartoznak a hódolt települések közé. A Magyar Királyság katonai és polgári igazgatása a török háborúk közepette megkövetelte a regionális kormányzást, így jött létre a 16. század közepétől a külön gazdasági irányítás (a pozsonyi székhelyű Magyar és a kassai Szepesi Kamara) alá eső Alsó- és Felső-Magyarország. Mivel a két országrészt a Duna, illetve a hegyvidékeken a Duna meghosszabbításaként egy virtuális határvonal választotta el, Abaúj vármegye a Pozsonytól távolabbi Felső-Magyarország területére esett, sőt központja, Kassa szabad királyi város is Abaúj megyében feküdt. Kassa katonai centrum is lett a török korban, főkapitánya egész Észak- és Kelet-Magyarország királyi haderejének és végvárainak parancsnoka volt. Az északi vármegyék bizonyos közös katonai kormányzása már a 15. században elkezdődött, hiszen Jan Giskra (Jiskra) cseh huszita hadvezért 1445-ben a hét magyarországi főkapitány között az ún. Felső Részek főkapitányává nevezték ki, egyelőre csak időleges jelleggel. Később a husziták hatalmukba kerítik ezt az országrészt, míg I. Corvin Mátyás ki nem űzi őket Királyságából. Ez az északi terület még a 16. században is viselte a felső részek (latinul: *superiores partes*) elnevezést, s a 16. századtól csak lassan gyökeresedett meg a Felső-Magyarország terminus. Felső-Magyarország területi és politikai tartalma korszakonként és hivatalonként, hatalmi központonként változott, hol csak a Hódoltság peremvidéke északi, északkeleti vármegyéit értették rajta, hol pedig a Tiszántúlt, sőt délebbi vidékeket is. Abaújvár megye mindig a szűkebb értelemben vett felső-magyarországi vármegyék közé tartozott. A közös ellenség, a török miatt a 17. században a felső-magyarországi vármegyék, különösen az a hét

³⁶ Abaúj megyéről bővebben: GYÖRFFY 1987, I. 38–58; WOLF 2000, 14–19.

³⁷ AOK XI. 446. sz.

megye, amelyeknek egy része meghódolt a töröknek (Abaújvár, Torna, Zemplén, Szabolcs, Borsod, Gömör, Heves), évente gyűlésen találkoztak, s közösen küldték követeiket az országgyűlésre.³⁸ A 17. század első felében Bethlen Gábor erdélyi fejedelem uralkodása alatt az államhatalmi viszonyok is változtak Felső-Magyarországon. Abaújvár megye egyike volt annak a 7 vármegyének (Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Bereg, Zemplén, Borsod megyék mellett), amely – a nikolsburgi béke pontjainak értelmében – 1622-től ideiglenesen a Magyar Királyságtól Bethlen Gábor Erdélyi Fejedelemségéhez került. Ezek a magyarországi vármegyék Bethlen haláláig az Erdélyi Fejedelemségnek s nem a magyar királynak adóztak, igaz, követeik ott voltak a pozsonyi országgyűléseken is. Nem sokkal később, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem hadjárata következtében, a linzi béke értelmében – egészen a fejedelem haláláig, 1648-ig – a 7 felső-magyarországi vármegyét ismét Erdélyhez számították. A katonai, köz- és államigazgatási változások azonban alapvetően nem rendítették meg a vidék hovatartozását, hiszen megmaradt kontinuitása a középkori, majd a török kori Magyar Királyság térképén.

A füzéri várhoz tartozó birtokok a középkori és kora újkori vármegyei közigazgatásban is együtt szerepelnek. Abaújvár megyét járásokra osztják a megyei adminisztráció, de főként az állami adók beszedése miatt, s a négy járás élén egy-egy szolgabíró áll. A szolgabírói intézmény az ispán (később főispán) és az alispán mellett már a 13. század végén megjelenik, Abaújban 1303-ban említik először együtt a szolgabírót, még név nélkül.³⁹ A középkorban a járásokat szolgabírájukról nevezték meg, csak később kaptak önálló nevet. 1427-ben az állami adó beszedésekor a négy Abaúj vármegyei járás (*reambulatio*) közül az utolsó Hegyaljai Baglas Péter szolgabíróé, s ebben közel száz helységet sorolnak fel.⁴⁰ A 4. járás határait jól érzékelhetően a vármegye északkeleti szélén, két erősség, a füzéri és a szalánci vár körül húzták meg, s ez a terület mint táji-geográfiai és közigazgatási egység a későbbiekben is fennmarad a rendi korszakból jól ismert kisebb változtatásokkal. Nem csak a vármegye jelölt ki járást a füzéri vár körül, hanem az egyházi tized adminisztrációja is. A füzéri vár alatti helység, Füzérváralja plébániaegyháza a középkorban a környékbeli faluk dézsmaközpontja volt, ezért az egri püspöknek a füzérialjai dézsmakerületben szedték a paraszti termelvények után járó tizedet.⁴¹ Az egyházi tized dézsmakerülete nagyjából ezt a területiális egységet foglalja magában a 16–17. században is füzéri vagy füzérialjai kerület (*districtus Fuzer/1578*; *districtus Fyzeralya/1594*) néven.⁴² Egyébként az újkori modern közigazgatás is megőrizte a vár nevét, pedig a 17. század végén lerombolták a sziklára épült erősséget, s ettől kezdve csak romként meredezett. Bél Mátyás nagy államismereti

³⁸ KEMÉNY 1913–1915, 6, 219, 224–225.

³⁹ KEMÉNY 1911, 142.

⁴⁰ ENGEL 1989, 36–41.

⁴¹ László egri püspök oklevele a füzérialjai és a Füzérialjához tartozó plébánosoknak a bordézsáról. Eger, 1455. máj. 24. MNL OL DL 57719. Bernát püspöki tizedszedő nyugtája a füzérialjai bortizedből fizetett pénzről. 1478. szept. 5. MNL OL DI 81809.

⁴² MNL OL E 158 Abaúj 1579, 1594/11.

munkája is az ország közigazgatási beosztása szerint halad, s Abaúj vármegye második járása nála is a füzéri (*processus Füzériensis*), amelynek táji szépségét és változatosságát igen dicséri. Feltűnő, hogy bár három középkori vár is fekszik a területén (Füzér, Szalánc, Abaújvár), s itt van két nevezetes egyházi alapítvány, a mislyei prépostság és a széplaki apátság (ma: Nižná Myšľa és Opátska, Szlovákia), csak egyetlen mezővárosa van (Telkibánya, eredetileg bányaváros), helységei mind falvak, írja Bél Mátyás.⁴³ A középkorban megszilárdult katolikus egyházi igazgatás beosztása nem követi a világi kormányzás megszabta határokat, Abaújvár megye több más megyével az egri püspökség joghatósága alatt áll, a protestantizmus pedig új egyházi területi beosztást hoz létre, amelyben a füzéri vár környéke a zempléni egyházmegye vagy senioratus része lesz.

A történeti Abaúj megye keleti határán húzódó, Füzér központú vidék földrajzilag igen változatos tájképet mutat. A Zempléni-hegységben a füzéri vár környéki falvak is egy kis medencére települtek, amelyet kistájként a néprajz és földrajztudomány Hegyközként ismer, de ez a terminus igen kései, a 19. századból való, korábban nem ismerték.⁴⁴ Az elnevezés is mutatja, hogy a Zempléni-hegységnek a késői vulkanizmus által felszínre hozott kőzeteiből álló hegyek övezte területéről van szó, amelyre bizonyos elkülönülés, zártság jellemző. A füzéri vár környékét az itt lakók is összefüggő táji-történeti képződménynek tartották, a 19. század elején nyíri katolikus lakosai egy levelükben így említik: „ez a völgy, a füzéri uradalom.”⁴⁵ A kistájat északról egy magas hegycsoport zárja le, amelynek legmagasabb csúcsa a Nagy-Milic (896 m). Ennek déli magaslata a füzéri várhegy, amely 550 m magas. A hegyeket bükk-, tölgy- és gyertyánerdők borítják. A felszíni kőzetbe, amelynek legnagyobb részét a vulkanikus riolittufa alkotja, a vidék folyócskája, a Ronyva, s mellékágai, a Bózsva patak v. folyó és a hegyekből lezúduló patakcskák mély vágatokat mostak, a termékeny talajt pedig a két folyócska, valamint mellékvizeik töltötték fel. Ezek a feltöltések kisebb medencéket hoztak létre a hegyek között, a legszélesebb medencét éppen a füzéri vártól délre, erre települt Komlós is. A vidék két fő folyójának leírását Bél Mátyás 18. század eleji monográfiájában is megtaláljuk: a szalánci vár környékén eredő Ronyva folyó Sátoraljaújhely felett fogadja magába a Bózsvát. Az utóbbi folyócska a Telkibánya környéki hegyek forrásaiból indul meg, majd a füzéri hegyekben eredő bő vizű patak

⁴³ *Processus Füzériensis traxit nomen ab arce Füzér... Positus est amoenissimi, quod et montibus inhorescit, et collino passim situ depressior in planitiem, pone Hernadum, laxatur rusticationi apprimé commodam... Sunt orae huic nostrae arces tres, duo insignia sacerdotia, oppidum unicum... arcem Füzériensem tractui isti denominationem impertivit. [A Füzéri járás a füzéri várról veszi nevezetét. Gyönyörű helyen fekszik, vidékén magas hegyek meredeznek, közöttük mindenütt alacsonyabb dombok, és a Hernád paraszti gazdálkodásra igen alkalmas síksága. Ezen a vidéken három vár, két neves egyházi intézmény és csak egyetlen mezőváros van... A füzéri adta ennek a kerületnek a nevezetét.] BÉL 1730 k. f. 70.*

⁴⁴ A vidék földrajzára bővebben: PETERCSÁK 1978, 5–7; PETERCSÁK 2001, 7–10; KERÉNYI 1998; VANCZA 2000, 17–20; WOLF 2000, 8–13.

⁴⁵ A nyíri római katolikus levele Károlyi grófnénak. 1808. nov. 16. A füzéri katolikus plébánia protocolluma 1802–1828. Füzéri Róm. Kat. Plébánia irattára.

bővül, s több falu mellett elfolyva, Mikóháza érintése után szakad a Ronyvába.⁴⁶ A Bél Máttyás említette Füzér környéki patak lehet a Komlós is, de gondolhatunk a Komlóssal szomszédos Nyíri hasonló nevű vizére is, hiszen a környékről több vízfolyás is a Bózsva mellékága.

Ezen az őskör óta lakott kistájon a kora középkor óta számos település kialakult, amelyek nem csak néprajzi, geográfiai, hanem sokszor történeti szempontból is összekapcsolhatók. A hegyközi falvak közé korábban az alábbiakat sorolták: Hollóháza, Füzérkomlós, Füzér, Pusztafalu, Nyíri, Filkeháza, Füzérkajata, Kisbózsva, Nagybózsva, Pálháza, Kishuta, Nagyhuta, Füzérradvány, Kovácsvágás és Vágáshuta, de ma már idevesznek további községeket is: Vilyvitány, Mikóháza, Felsőregmec, Alsóregmec, Széphalom, Rudabányácska.⁴⁷ Ma ezt a kistájat az országhatár zárja le, de a Magyar Királyság korában több, ma Szlovákiához tartozó helység története is kapcsolódott ehhez a vidékhez (pl. Biste ma: Byšta, Kalsa ma: Kalša). A falvakat nem csak hasonló természeti környezetük közelítette az évszázadok során, hanem sokszor egyazon uradalom keretei között termeltek, közös plébániákhoz, egyházközséghez tartoztak. A vidék földrajzi nevei közül több a legkorábbi okleveles forrásokban is feltűnik. A mai helységek szinte mindegyike szerepel az ország középkori (1526 előtti) topográfijában is. A füzéri vár tartozékaként már 1270-ben említett Nyíri a nyíres erdők emlékét őrzi. Az Abaúj megye északi részén húzódó erdőséget Bükkerdő vagy Nagyerdő néven ismerik a 13. században, a vidék legmagasabb pontjának Milickő a neve (1270), de megőrizték a korai források a Bükk, a Komlós és a Bózsva patakok nevét is.⁴⁸ A Komlós falun átfolyó patakot a füzéri uradalom 1689-ben készült urbárium is megemlíti: „a Komlós-pataka a falu között [= közepén] foly el.”⁴⁹ Ugyanezen patakról írja Komlós 1567. évi urbárium, hogy csak kis kövihalakat lehet benne fogni.⁵⁰

Az Árpád-kori Komlós falu a füzéri uradalomban: Aba nemzetség és királyi birtoklás

Komlós topográfija már jelezte, hogy ez a település a feudalizmus évszázadaiban mindvégig a füzéri várral tart szoros kapcsolatot, sorsa, története összefonódik a vidék legfontosabb objektuma történetével. Magát a füzéri várat először 1264-ben említi egy pápai levél, ebből és az 1270. évi donációs oklevélből sok minden

⁴⁶ *Boszva: montibus editur versus Telkibanyam procurentibus. Vix a fontibus stadia provectus aliquot, rivo e montibus Fezeriensibus ruente et strepito et copioso augetur. Tunc vicis aliquot praecipiti undarum lapsa sublatis Mikóházam intercurrit, demumque supra oppidum Újhely cum Ronyva commiscetur. [A Bózsva a Telkibánya környékén magasodó hegyekben ered. Forrásaitól alig halad valamennyit, a füzéri hegyekből lerohanó gyors és bő vizű patak bővíti. Ezután tarajos hullámokkal zúdul tovább, s elhagyva több falut, Mikóházán folyik keresztül, végül Újhely fölött egyesül a Ronyvával.] BÉL 1730 k. f. 4.*

⁴⁷ PETERCSÁK 1978, 5–6.

⁴⁸ GYÖRFFY 1987, I. 40.

⁴⁹ MNL OL E 392. Lad. 22. № 7. Idézi: KOVÁCS 2000, 149.

⁵⁰ *Piscaturas... habent, in quibus funduli solum capi solent.* MNL OL UeC 15/1.

kiderül a vár évtizedekkel korábbi sorsáról is.⁵¹ A vár ugyanis eredetileg egy Vak Andronicus mester nevű, Kompolt nemzetségbeli birtokosé volt, akitől II. András (†1235) pénzen vette meg. Bár az adásvétel dátumát nem közli az oklevél, ennek mindenképpen a király halála előtt kellett megtörténnie. A vár birtokosváltásának ideje azért különösképpen fontos, mert az a magyar korai középkor döntő eseménye, a muhi csata, illetve tatárjárás (1241) előtti korszakra esik, amikor magánföldesurak még alig birtokoltak várat Magyarországon. A Kompolt nemzetségről a történeti kutatás valószínűnek tartja, hogy ez az előkelő család a neves és sok ágra szakadt Aba genusból szakadt ki. Az Árpád-kori úri nemzetségek általában attól a névadó őstől származtatták magukat, aki Szent István idején élt. Az Abák Aba Sámuel személyében a 11. században uralkodót is adtak Magyarországnak, s valószínű, hogy a nemzetséget Aba Sámuel után nevezték el. Az Abák összekapcsolódtak Északkelet-Magyarország Árpád-kori történetével, amit az a tény is mutat, hogy a vármegyének is ez a nemzetség lett a névadója. Korai krónikáink az Aba nemzetséget a honfoglaló magyar törzsekkel szövetséges kabar–kazár nemzetségekhez tartozónak s így kun, hun, káliz eredetűnek mondják, amely főként a Mátra alján és a Hernád folyó völgyében, illetve a Taktaközben volt birtokos. A 14. század elején Abaújvár megyének mintegy harmada tartozott a nemzetség tagjainak birtokába. Vak Andronicust, a vár előző birtokosát a mester (*magister*) címmel együtt nevezik meg, amely a 13. században viselőjét a lovagi vagy vitézi rend, vagyis a világi elit tagjai között helyezi el. Ezt erősíti a Kompolt családdal való tartozás is.

Bár a megye névadója az Aba nemzetség, a királyi ispán várát – Újvár néven – nem az Abák feltételezett várainak helyén emelték a 11. században, hanem fontos hadi és kereskedelmi utak mellett (a mai Abaújvár község területén). Ez a később lehanyagolt vár lett a Szent István által létrehozott, de még évszázadokig képlékeny megye Árpád-kori központja is, amelyhez várföldek és várnépek tartoztak. Abaújvár megye kezdetben az ország határain megszervezett, azok őrzésével megbízott határvármegyék egyike volt, a területén létrejövő megyék kialakulásában azonban a királyi magánuradalmak is szerepet játszottak. Az északi és keleti hegyvidékek ritkán lakott rengetegekben az uralkodó a 12. századra erdőispánságokat hozott létre, élükön ispánnal, aki a királyi vadászterületeket irányította, s felügyelte az itt létesült s a királyi vadászokat kiszolgáló udvarházakat. A Zempléni hegyységnek a Milickőig terjedő tölgyes-bükkös erdeiben létrejött pataki erdőispánsághoz Abaújvár déli részén a Radvány (ma Füzérradvány) központú uradalom tartozott, Göncről a zempléni határig terjedve, vagyis a 13. században a király és az Abák hatalmas birtoktömbjei szomszédosak voltak a megyében.⁵²

II. András közelebbről nem ismert indítékát, amely a füzéri vár megszerzéséhez vezette az uralkodót, a pataki erdőuradalomhoz való közelsége,⁵³ s így a királyi

⁵¹ GYÖRFFY 1987, I. 82; FELD–CABELLO 1980, 6–9; SIMON 2000, 10; ÉBLE–PETTKÓ 1911, I. 223–224.

⁵² KEMÉNY 1911, 23–26; GYÖRFFY 1987, I. 41–47; WOLF 2000, 14–19.

⁵³ A pataki erdőuradalomról bővebben: SZÜCS 1993a.

magánbirtok kiterjesztésének szándéka magyarázhatja. Füzér és a körötte kialakuló királyi birtok IV. Bélának a tatárjárást követő, az elnéptelenedett területek újrabenépesítését és az ország újjászervezését célzó politikájának eszköze lett. A telepítés egyik fontos területeként a Hernád Kassától délre fekvő völgyét célozták meg, kiegészítendő a 12. század közepén létrejött Vizsoly környéki német hospesfalvak övezetét. Ez a tekintélyes, telepesfalvakból álló territórium a királyi magánuradalommal, Füzér vidékével érintkezett, s az így létrejött hatalmas birtokvagyon folytán, a régi várispáni szervezet lehanyaglása ellenére, a király a 13. század második felében is megmaradt jelentős birtokosnak Abaújvár megyében. Nem sokáig volt azonban uralkodói kézen Füzér, igaz, a királyi család tulajdonából még nem került ki, hiszen IV. Béla lányának, Annának adományozta, aki 1243-ben ment nőül a tatárok elől a magyar királyi udvarba menekült – magyarul Ratiszlónak is nevezett – Rosztiszlávhoz, Mihály csernyigovi, majd kijevei nagyfejedelem fiához (†1262). Apósa, a magyar király reá ruházta elhalt fiának, Kálmánnak halicsi királyi címét, de a halicsi trónt többszöri próbálkozás után sem sikerült Ratiszlónak elnyernie. Az „oroszlán” IV. Béla legszűkebb körének egyik leghűségesebb tagja lett, s a király tatárokkal szemben kiépített déli védőövezetében hódítván, a Bosznia és Macsó hercege címet is kiérdemelte, de viselte a halicsi hercegi titulust is. Rosztiszláv házassága, karrierje része volt IV. Béla tatárjárás utáni bel- és külpolitikájának, amely megerősítette, kiszélesítette az ország keleti és déli vidékeit, megelőzendő az újabb mongol betöréseket.⁵⁴ Nem tudjuk, hogy Füzér adománya mennyiben volt a király eszköze szövetségese megnyerésében, az oklevelek ugyanis sem az adomány keltét nem közlik, sem azt nem árulják el, vajon kinek szólt eredetileg, a macsói hercegnek, neki és feleségének, vagy csak Annának, netán férje halála után. Az előbbi tűnik valószínűnek, hiszen Rosztiszláv halicsi herceg már korábban is birtokos volt a környéken, apósa 1251-ben neki adományozott egy Rátka nevű földet az Abaújvár melletti várföldeken,⁵⁵ amely alig harminc év múlva a füzéri váruradalom részeként tűnik fel. Azt sem tudjuk, hogy Füzérhez milyen birtokok tartoztak, amikor az Aba–Kompolt nemzetségtől királyi tulajdonba került, bár István ifjabb király 1270-ben kelt oklevelében azt írja, hogy nagyatyja, András király annak idején a falukkal együtt vette meg Füzért, s így örököltette tovább IV. Bélára, aki leányának, Annának adományozta; ez azonban a későbbi állapot visszavetítése is lehet.⁵⁶

⁵⁴ SZÜCS 1993b, passim.

⁵⁵ [t]erram Ratka vicinam castro Novo Abe, quam karissimo genero nostro R. Duci Gallicie dederemus. [az Abaúj várunkhoz közeli Rátka földet, melyet legdrágább vőnknek, a halicsi hercegnek adományoztunk.] MNL OL DL 354; ÁUO XI. 260. sz.; GYÖRFFY 1987, I. 134.

⁵⁶ [C]astrum Fyzer cum vndecim villis ad ipsum pertinentibus, videlicet Fyuzer, Cumlovs, Nyri, Capulna, Teluky, Wereng, Ratka, Kanasfelde, Koycha, Ders Teluky et Bysta, quod castrum cum villis memoratis Rex Andreas clare memorie auus noster ab Andronico ceco de genere Cumpolth, cui jure hereditario pertinebat, precio conpararat, quo auo nostro defuncto karissimus pater noster Rex Bela, qui sibi successit, filie sue domine Anne karissime sorori nostre donauerat possidendum. [amely várat az említett falukkal együtt nagyatyánk, boldog emlékeztű András király a Kompolt nembeli Vak Andronicustól, aki örökjogon bírta, pénzen vett meg, majd nagy-

Nem lehet véletlen, hogy IV. Béla Anna halicsi és macsói hercegnének – s talán az egykor Halicsért küzdő orosz hercegnek – az ország keleti részén, az „orosz kapu” közelében adományozott birtokokat, Füzér mellett a Bereg vármegye területén lévő beregi várat és borsovai uradalmat (ma: Borzsava, Ukrajna).⁵⁷ A királylány azonban nem sokáig élvezhette keleti birtokai jövedelmeit, hiszen ezek az uradalmak, éppen földrajzi helyzetüknél fogva, bekerültek IV. Béla és fia, István közel egy évtizedig tartó dinasztikus konfliktusába. Az 1262 őszen kezdődött, fegyveres harccá fajult összeütközés során ugyanis Magyarország két részre szakadt a király, illetve fia külön kormányzata alatt, az utóbbi „István ifjabb király” néven uralta az ország keleti felét, amelynek határait szerződés szabta meg. A Dunától, illetve a Szepességig keletre eső országrész lett Istváné, aki a továbbiakban igyekezett egységes territóriumra formálni, ezért erőszakkal elfoglalta saját – királyi – családjának női javadalmait, egyrészt anyja, másrészt az apja oldalára állt nővére, Anna birtokait. Az 1262-ben megözvegyült Anna hercegnőtől, aki férje halála után felvette a Macsó és Bosznia hercege nevet, 1263 végén vagy 1264 elején mind hatalmas borsovai uradalmát, mind füzéri várat erőszakkal elfoglalta, s birodalmához csatolta. IV. Béla követe 1264 nyarán Orvietóban IV. Orbán pápa elé tárta az eseményeket, így István birtokfoglalásait is, s a pápa több levélben foglalkozott az ügygel.⁵⁸ Ezek egyikében, az 1264. július 16-án kelt levelében inti a katolikus egyház feje az apja ellen forduló Istvánt, hogy adja vissza az özvegy halicsi hercegnőnek, Macsó és Bosznia úrnőjének és árváinak birtokaikat, a beregi és füzéri várat, valamint a borsovai uradalmat, ellenkező esetben egyházi fenyítést helyez kilátásba.⁵⁹ A füzéri vár első említése is ehhez a pápai levélhez kötődik. Anna hercegnő azonban sohasem kapta vissza a keleti országrészen fekvő jószágait, pedig amikor IV. Béla 1264-ben két seregével fia ellen vonult a Maros völgyén Erdély, illetve Heves vidékén északkelet felé, az utóbbi haddal együtt ment Anna is, hogy birtokait újra kezébe vegye. Az erdélyi sereg ellenállás nélkül haladt, a másik viszont a hevesi Ágasvár elfoglalása után a Nyitra megyei Temetvény (ma: Hrádok, Szlovákia) és az abaúji Füzér – Anna elorzott birtoka – bevételével nem boldogult, Patak várat viszont elfoglalta. A Béla király hadainak sikeresen ellenálló várakat Rosd nembeli Mihály tartotta meg István hűségén.⁶⁰ Apja, IV. Béla király 1270-ben bekövetkezett halála után Anna özvegy hercegasszony nyomban lányának, Kunigundának férje, a cseh király prágai udvarába menekült, szekerére téve számos kincset is a királyi kincstárból.

A füzéri vár új birtokosa, István ifjabb király nem kívánt hosszabb ideig Füzér birtokában megmaradni, 1270-ben – még apja életében – eladományozta a várat és

atyánk halála után a birtoklásban őt követő legdrágább atyánk, Béla király leányának, Anna úrnőnek, a mi legdrágább nővérünknek adományozta.] István ifjabb király, 1270. ÁUO VIII. 175. sz.

⁵⁷ GYÖRFFY 1987, I. 533–535.

⁵⁸ SZÜCS 1993b, 112–120; ÉBLE–PETTKÓ 1911, I. 223–224.

⁵⁹ ÁUO III. 70. sz.

⁶⁰ SZÜCS 1993b, 120.

a hozzá tartozó falukat.⁶¹ Az adománylevélben egy másik vár, a Nyitra megyei Temetvény is szerepel, nem véletlenül, hiszen az oklevél kiadója részletesen megokolja nagy értékű adományát. A két várat Endre fia Mihály ispán kapta, aki Istvánt már gyermekségében szolgálta a királyi udvarban, s amikor az ifjú herceg apja ellen fordult, akkor is az oldalán maradt. István rábízta Temetvény és Füzér védelmét, amelyet Mihály a legnehezebb időkben is teljesített, sőt a fegyveres harcokban is részt vett ura szolgálatában. Az adománylevélben a várak mellett egyéb, Bereg vármegyében fekvő birtokokat is felsorolnak.⁶² Mihály, aki az ifjabb király várainak katonai és feltehetően gazdasági vezetője, várnagya volt, már a füzéri adomány előtt is birtokos a füzéri vár környékén. Éppen adománylevelében említik, hogy a várbirtokkal határos Vily föld az övé. Bár Vily birtokosát csak Mihály ispánként nevezik meg, az oklevélben megírt „szintén” szó kétségtelenné teszi, hogy a füzéri adománnyal saját birtokszomszédja lett.⁶³ Hogy mikor szerezte István ifjabb király hűséges embere a vilyi birtokot, nem lehet tudni, talán éppen füzéri várnagyként nyerhette el a keleti országrész urától az 1260-as években, nem zárhatjuk azonban ki, hogy mint a királyi udvarban szolgáló nemes már korábban megkaphatta IV. Béla királytól.

A Mihály ispánnak szóló oklevelet nemsokára egy másik adománylevél követi, abban azonban már Mihály fivére is szerepel. Az adományos fivérek, Endre fia Demeter és Mihály ispánok az oklevél tanúsága szerint hűségesen harcoltak az ifjabb király oldalán atyjával vívott háborújában. Egyikük, Demeter ispán Istvánnal együtt (1264 őszén) a barcasági Feketehalom várába (ma: Codlea, Románia) szorult, s amikor ura a várból apjához, Béla királyhoz küldte követségbe, Kemény fia Lőrinc országbíró, az ostromló seregek vezére elfogatta, és kegyetlenül megkínóztatta. A várból kitörő István herceg azonban szembeszállt Lőrincsel, s a csatában Demeter is hősiességgel küzdött. Másikuk, Mihály ispán az ifjabb király kezén lévő várakat, Temetvényt és Füzért védte meg IV. Béla ellen, hiába ígért adományokat neki a várostromot irányító király, meg sem hallotta, hanem István hűségén maradt. Az oklevél a két testvér további (a feketehalmi győztes ütközetet követő hadjárat során tanúsított) hősiességéről is megemlékezik. Először az Ernye bán elleni (tiszántúli) ütközetben, majd az isaszegi (1265. március elsején lezajlott) csatában küzdöttek, ahol Henrik nádor István ifjabb király életére tört. Itt a fivérek az ifjabb király szeme láttára „oroszlánként ágaskodva vetették magukat az ellenség sorai közé, dicsőségre és győzelemre törve, az elfogottakat fogolyként vitték az ifjabb király színe elé; majd súlyos sebeket szenvedvén, vérbe fagyva feküdtek”.⁶⁴ István az

⁶¹ MNL OL DL 705; ÁUO VIII. 175. sz.; GYÖRFFY 1987, I. 82–83.

⁶² ÁUO VIII. 176. sz.

⁶³ [t]erre Bodoan... hinc tendit ad partes orientales ad duas metas, quarum una pertinet ad terram Fyuzer, alter vero ad Wyl, que *eciam* est terra Comitum Michaelis. [Radvány földje... innen a határ kelet felé halad két határjelig, ezek közül az egyik Füzér földhöz, a másik pedig Vily földhöz tartozik, amely *szintén* Mihály ispáné]. MNL OL DL 705; ÁUO VIII. 175. sz.

⁶⁴ [c]oram oculis nostre Maiestatis more leonis esurientis ijdem Demetrius et Michael Comites hostium cuneos penetrarunt, victoriam gloriosam optinendo, captosque et captiuos nobis presentarunt, uulnera letalia in se excipiendo, in suis sanguinibus iacuerunt. István ifjabb király,

oklevél tanúsága szerint részben vérük ontása ellentételezéseként adományozta nekik a várakat és azt a 11 füzéri falut, amelyet ez az oklevél nevez meg először. Az adományozó V. István királyként sem szüneteltette kegyét, több mellette küzdő párthívéhez hasonlóan Demetert és Mihályt is megyésispánsággal jutalmazta, Mihály nyitrai, Demeter szatmári és krasznai ispán lett.⁶⁵ A vitéz fivérek címe, az ispán (*comes*) általában minden bíraskodási hatalommal rendelkező világi személyt megilleshet a középkorban. Mihály a füzéri és temetvényi várakban ura, István herceg képviselőjeként viselhette ezt a titulust, a királyi vármegyék élén pedig megyésispán lett a két testvér. Egyébként a 13. században a nemzetségek fejének is kijárt a *comes* cím, Mihály és Endre pedig a Rosd nem tagjai voltak. A Rosd úri nemzetség gazdag, de nem a legelőkelőbb genusok közé tartozott, s eredetileg a – mai Szentendrei – Duna-sziget körül voltak birtokai, ezt Rosd-szigetnek is nevezték. A nagy karriert befutó Rosd nembeli Mihály és Demeter nem csak megyésispánok lettek, hanem a királytól megkapták a nyugati határszélen álló Borsmonostora bencés apátság (ma: Klostermarienberg, Ausztria) kegyuraságát is.⁶⁶ A két ispán, Füzér urai nem tudták a vártartományt utódaikra örökíteni, Demeter ugyanis fiúörökös híján volt, Mihály egyik fia (Demeter) pedig 1282-ben a hódtaivi csatában esett el, másik fiának, aki szintén a Mihály nevet viselte, nem volt fiági leszármazója, aki örökölhette volna a birtokot.⁶⁷ Az uradalom utolsó Rosd nembeli birtokosa: Kis (*Parvus*) Mihály, Demeter fia 1285-ben.⁶⁸ A két „oroszlán” családjának váruasága alig töltött ki egy emberöltőt.

Az 1270-ben kelt, majd 1272-ben ünnepélyes formában megújított adománylevel – térkép és telekkönyv nem lévén – határjárás leírásával azonosította a birtokot.⁶⁹ A határjárást a vidéket jól ismerő János pataki plébános jelenlétében végezték el, aki jelentést tett az aktusról a királynak. A füzéri várbirtok határát így húzzák meg a latin nyelvű leírásban: a mai magyar–szlovák határ környékén, kelet felől a Rednek föld (*terra Rednuk*) nevű birtoktól indulnak a határjárók, amelynek tulajdonosait is ismerjük, egy Grab nevű személy fiai. Ez a földrajzi név a későbbiekben nem szerepel a forrásokban, Füzérkajata határában azonban máig ismert: egy kutat és sziklából előtörő forrást, illetve az ezek által táplált patakot hívják így.⁷⁰ A határjárók észak felé haladnak a Sáros út és Sáros patak mellett (*via Zurusut... rivus Saruspotok*), majd egy völgybe érnek, ahol egy Bükk nevű forrásnál (*Bykfev*), majd a Sebes pataknál (*Sebuspotok*) találják meg a földből hányt határjeleket. A határ az Izra-mocsár (*stagnum Isra*) mellett húzódik, amely tóként még az újkorban is megmarad (ma: Izra, Slanska Huta/Szalánchuta község mellett, Szlovákia). A tótól a Hosszú-hegyre hág fel a határ, itt a birtok szomszédja a Kozma nevű föld

1270. MNL OL DL 705; ÁUO VIII. 175. sz.

⁶⁵ SZÜCS 1993b, 148–149.

⁶⁶ KRISTÓ 1994, 581.

⁶⁷ SIMON 2000, 10.

⁶⁸ GYÖRFFY 1987, I. 83.

⁶⁹ V. István, 1270. febr. 26. MNL OL DL 705.

⁷⁰ *Rednek-kút, Rednek-patak*. KOVÁCS 2000, 139.

(*terra Cosma*), amely ma szintén szlovák terület (ma: Kozmice, Szlovákia). Tovább észak felé egy réten át a Milickő nevű patakhoz érnek (*rivus de Mylichkew*), amely a mai Nagy-Milic egyik vízfolyása lehet, egyébként Füzér határában a 19. században ismertek egy Milic-kút nevű forrást.⁷¹ A patakon túl a határ közös a Kalsa nevű földdel (*terra Kolsa*), amely ekkor a keresztesek birtoka, ma pedig szlovák község (Kalša). Innen nem messze Szalánc föld a szomszédos birtok (*terra Zalanch*), földesura az Aba nembeli Chama fia Péter. A szalánci határ mellett van a Bükk-erdő (*bykerdev*), ez Füzér mai határnevei között is megvan.⁷² A bükkerdőben több patakot is átszel a határ, itt a határjeleket a fádba vésték. A szomszéd, Aba fia Miklós szintén az Abák közül való, az ő földje Szkáros (*terra Skarus*), amely ma szintén az államhatáron túl van (Skerešovo, Szlovákia). Innen egy magas hegy déli oldalán haladnak tovább a határjárók, amíg egy mocsaras helyhez nem érnek, amelyet ugyancsak Bükk-forrásnak (*bykfev*) jegyeznek fel, ez a Füzéren ma is ismert Bükk patak forrása lehet.

Mezőn, dombon át haladva Miklós birtoka után István fia András Komlós nevű földje a következő szomszéd (*terra Kumlovs*). Itt egy völgy következik, majd egy ideig az országúton megy tovább a határ nyugat felé. Ezután egy kisebb hegyen és völgyecskekben haladnak a határjárók, míg el nem érnek a Komlós és az Ölyves patakokhoz (*rivus Kumlovs... Vluespotok*). A következő határszomszéd Pányok (Panyk), majd kisebb utakon át a Ravaszlik nevű helyhez (*Rowozlyk*) ér a határ. Innen nem messze hegyek ormán, többek között a Pányoki hegyen (*mons Panyk*) vezet tovább a határ, majd a Mohos patak (*Muhuspotok*) következik. Ennek közelében Újvár földjével határos a füzéri birtok. Egy völgyben az Ilsa patakon (*rivus Ilsua*) kelnek át a határjárók, itt Gönccel (*terra Gunch*) határos az uradalom, majd a Bózsva-forráshoz (*Bursuafev*) jutnak el, később több patak következik (*rivus Azev... rivus Bruzov... Ozevspotok*), és hegyeken át a király Radvány nevű földjéhez érnek, ahol egy tölgyfába vésvé találják meg a határjelet. Nem messze Vily földdel (*terra Wyl*) szomszédos a füzéri uradalom, amely szintén Mihály ispánnak, vagyis Füzér adományosának birtoka. A következő birtok szomszéd egy Úz (?) nevű birtokos Jolóc nevű földje (*terre Uch Jolouch*), amely máshol nem szerepel a forrásokban. Két vízfolyáson, a Bükk és Szék patakokon (*Bykpotok... Scekpotok*) átkelve, majd kelet felé haladva a Kolbása pataknál (*rivus Kulbasa*), amely a hasonló nevű falu (ma szlovák község) vízfolyása lehet, lassan a kiindulási helyre ér a határ.

A határjárás a középkori birtoknak nem csak határszomszédait nevezi meg, hanem természeti környezetét is lefesti: bükkerdők, tölgyesek, dombok és magas hegyek, kisebb-nagyobb völgyek, sok forrás és patak, füves ösvények, egyéb utak teszik változatossá a tájat. Magához a birtokhoz Füzér várán kívül további 11 falu tartozik (*castrum Fyuzer cum undecim villis ad ipsum pertinentibus*), ezek alkotják a vár „tartozékait” vagy uradalmát: Füzér, Komlós, Nyíri, Kápolna, Telki, Vereng,

⁷¹ Kovács 2000, 123.

⁷² Kovács 2000, 113.

Rátka, Kánásfölde, Kajata, Derzstelke és Biste. Ha a határjárás útvonalát járjuk be, a birtoktömb keleti szélén Biste ma szlovák község (Byšta), Derzstelke a továbbiakban nem tűnik fel a forrásokban, helye ismeretlen, Kánásfölde helye szintén ismeretlen.⁷³ Kajata ma Füzérkajata, Rátka később szintén eltűnik a forrásokból, de tudjuk, hogy már 1251-ben Rosd nembeli Mihály adománya. Ugyancsak nem ismerjük Vereng helyét, pedig még a későbbi századokban is szerepel a füzéri birtokok között mint vámhely. Telki azonos a későbbi Telkibányával, amely a 14. században szerveződik bányavárossá, s ekkor már kiszakad az uradalomból. Komlós és Nyíri ma is rajta van a térképen, akárcsak Füzér, melyet a későbbiekben inkább Füzéralja néven ismernek, megkülönböztetendő a vártól. Kápolna a középkorban Nyíri mellett egyházas falu volt, később pusztá lett, több helynév is viseli emlékét Nyíri határában.⁷⁴ A füzéri katolikus egyház irataiban és Abaúj megye millenárius monográfiájában írják, hogy templomának köveiből épült a nyíri református templom.⁷⁵ A II. József-féle első katonai felmérés (1780–1784) térképén Nyiritől délre, a Telkibánya felé vezető hegyi út mellett jól láthatóan berajzolták a falu egykori templomának helyét „régii templom” (*alte Kirche*) megjelöléssel.⁷⁶

Ha a határjárás és a birtoktömb adatait összevetjük, észrevehetjük, hogy a Komlós nevet nem csak a füzéri vártartomány faluja, hanem egy patak és egy szomszédos föld (= birtok) is viseli, ez utóbbi 1270-ben éppen egy István fia András nevű (talán Aba nembeli) nemes birtoka. Ez a tény azt igazolja, hogy korábban a Komlós patak teljes vagy majdnem teljes, Szkáros felé eső völgyét – a Kassára vezető út mentén – Komlósnek nevezték, feltehetően összefüggő birtok volt, amelyet a király az Árpád-korban csak részben tudott az uradalomnak megszerezni. Ezt igazolja, hogy a Komlós patak felső folyásán lévő települést, Hollóházát, amelyet 1402-ben említenek először a források, 1417-ben így nevezi meg egy oklevél: „Hollóháza más néven Felső-Komlós (*Hollohaza alio nomine Felsekomlos*).”⁷⁷

A 11 faluból álló füzéri uradalom, annak ellenére, hogy 1270-ben szerepel először oklevélben, nem alakulhatott ki egyik napról a másikra, ezért feltehetjük, hogy talán már a Kompolt (Aba) nemzetség birtoklása idején, még inkább a királyi család kezén szerveződött a sziklavár köré. A vár és a körötte fekvő birtokok uradalommá szerveződése része volt IV. Béla birtokpolitikájának, várépítési mozgalmának, amelyben a nagybirtokos arisztokrácia is támogatta. „A várépítő arisztokrácia szeme előtt már nem csak az országvédelem magasztos feladata lebegett, hanem egy új életforma csillant meg előtte, amelynek fókuszában újszerű – bár egyelőre elég komor – lakóhelye állt, keretét pedig egy ugyancsak újszerű képződmény alkotta: a vár «tartozékai». Vár és uradalom eleve összetartozott. Ilyesmi még fél

⁷³ WOLF 1989, 142.

⁷⁴ KOVÁCS 2000, 242–243.

⁷⁵ SZIKLAY–BOROVSKY 1896, 282.

⁷⁶ XXXIII/10. szelvény. Hadtörténeti Intézet és Levéltár, Budapest. A katonai felmérések térképeit a miskolci Herman Ottó Múzeum Régészeti Osztályának számítógépes adattárában kutattam. Ezúton köszönöm meg Csáki Csilla segítségét.

⁷⁷ CSÁNKI I. 208.

évszázada ismeretlen volt. Az új látható formához, a várhoz az egész struktúra mélyreható változása is hozzátartozott: jobbágyháztartások, falvak csoportja, ahol a parasztnép immár a maga szántóföldi külsőségein, saját munkaeszközeivel dolgozva a késő középkori értelemben úrbéri kötelezettségekkel tartozott, s azokat befűvarozta a földesúr állandó lakóhelyére. A várhoz sok minden hozzátartozott tehát, agrárátalakulás, jobbágytelek, a falu új települési formája... Ez tette lehetővé... a falvak rendszerének, a «tartozékoknak» – az uradalomnak – tervszerű és céltudatos kialakítását, hogy megjelenjék az érett feudalizmus vizuális képlete is: a magaslaton, a szirten a vár, lábánál meglapulva egy-két házsor, a «tartozék» falu, s odább minél több ilyen falu még. Ami aztán visszahatott: a vár a nagybirtok hatalmának és presztízsének, az arisztokrata új életformájának köbe formált jelképe lett” (Szűcs Jenő).⁷⁸ Ilyen uradalom volt a füzéri is, amely királyi igazgatás alatt fejlődött, hogy a belpolitikai harcok miatt ismét magánföldesúri hatalom alá kerüljön.

A füzéri uradalom központja a vár volt, de a sziklára épült erősség nehézkes megközelítése miatt feltehetően már az Árpád-korban létrejött valamiféle gazdasági központ, major a „váraljai” faluban, Füzéralján. Füzér a királyi birtoklás alatt nem volt rezidencia, csak a vár személyzete és főnökük, a várnagy lakta, aki ura nevében gyakorolta a joghatóságot, főként az uradalomban élők feletti bíraskodást és adószedést. A füzéri várhoz és a váraljai faluhoz a legközelebb éppen a Komlós patak völgyébe települt Komlós falu esett. Füzér a megye legfontosabb útjától, a Hernád völgyében vezető kassai és lengyelországi kereskedelmi-hadi úttól viszonylag messze, elzártan, a hegyektől koszorúzva feküdt, egy kisebb, Zemplén megyéből induló út azonban éppen a Komlós patak völgyében vezetett Szkároson keresztül Kassára, miután Zsadánynál csatlakozott a hernád-völgyi országútba. Ez az út nem a füzéri vár mellett, hanem Komlóson keresztül haladt. Az 1270. évi határjárásban is szerepel ez az út a szkárosi határ közelében: „István fia Miklós Komlós nevű földjénél a határ egy völgybe ér, és [egy ideig] egy nagy úton halad nyugati irányba, majd erről az útról déli irányba letérve, egy dombon megy keresztül.”⁷⁹ Természetesen a füzéri várhoz is vitt út, ezt a kora újkori források hadi útnak nevezik, s a zemplén-kassai országútról ágazott el, majd a vár alatti Hadi-rét nevű mezőn vezetett keresztül, s bizonyosan alkalmas volt arra, hogy rajta lovasok, gyalogos katonák, harci eszközöket szállító szekerek haladjanak.⁸⁰

⁷⁸ Szűcs 1993b, 30.

⁷⁹ [t]erre Andree filij Nicholai Kumlovs uocate, et in eadem parte intrat vallem ad duas metas, in qua uenit ad magnam uiam, et in ipsa uadit ad partes occidentales, de qua uia exit ad partes meridionales et transeundo monticulum... 1270. MNL OL DL 705.

⁸⁰ [i]n territorio Füzériensi Hadi-út, ubi hodie parochus habet agros [a Füzér területén lévő hadi út, a plébános szántóföldje mellett]. 1676/1810. év. Proventus parochi... agrorum situs est sequens... alium Hadirét dictum... ab occidente via regia [A plébános jövedelmei... szántóföldjeinek fekvése... a másik Hadirét nevű szántó... nyugat felől az országút közelében]. 1769. év. A füzéri egyház 1810. és 1769. évi canonica visitatio jegyzőkönyve. Füzéri Róm. Kat. Plébánia irattára. Tavaszai vetések azon főzéri majorsághoz valók. Hadi út felett tábla földén... 1626. ÉBLE–PETTKÓ 1911, I. 243.

Az uradalom és paraszti népessége 13. végi gazdálkodására csak következtetni lehet. Az uradalom gazdaság- és természetföldrajzi adottságai nem kevés jövedelmet juttathattak a tulajdonosoknak. Legnagyobb gazdasági előnyének a birtoktömb kompakt, összefüggő voltát tekinthetjük, amelynek szinte a közepén magasodott a sziklavár, ahonnan a vártartomány minden falujába eljuthatott a birtokos vagy képviselője, anélkül, hogy idegen földre lépett volna. Bár ennek a várat körülvevő zárt kismedencének viszonylag alacsony az éves középhőmérséklete, alkalmas mind kenyér-, mind takarmánygabona termesztésére, gyümölcstermesztésre pedig egyenesen kiváló. A hegyvidék legnagyobb kincse pedig az erdőség. A tölgy- és bükk-erdők az erdőélés különböző formáit feltételezik, a favágást és fafaragást, ács munkát, erdei gyümölcsök gyűjtését. Vadalmafáról a határjárás is megemlékezik, az (aba)újvári határon a határ jelzésére két vadalmafa szolgál, amelyeknek tövére földet hánytak (*ad duas arbores pomi silvestris habentes subtus se duas metas terrestres*).⁸¹ Bizonyosan ismert volt az állattartás, főként makkoltatás, illetve az oklevélben is említett erdei legelőkön szarvasmarha nevelése. A patakokon nem említenek malmot, ami nem jelenti azt, hogy ne lett volna, csak a határra nem esett vízáramlás. Komló termesztésén kívül a medence-jellegű földeket gabonával is bevetették. Az uradalom falusi népességének jogállását nem ismerjük, de éppen az uradalmi szervezet gyorsította meg az egységes jobbágyi státusz kialakulását. Bár közel estek a Hernád völgyének különleges jogállású hospesfalvai, a füzéri falvak nem tartoztak ezek közé. Az adománylevélben a határos birtokokat még „föld” (*terra*) minőségben említik, de az uradalmi tartozékokat már falunak (*villa*) nevezik, amely önálló határral, bizonyos települési formával rendelkező közösséget jelent. Lakói olyan félig földbe vájt veremházakban élhettek, amelyeket Abaujvár területén tártak fel a régészek.⁸²

A 13. században nincs írott forrás a füzéri falvak egyházi életére, egyedül a Kápolna falunév mutatja, hogy már az Árpád-korban egyházi objektum állt a területén. Abaujvár megye a Szent István által alapított egri egyházmegyéhez tartozott, az egri püspök egyházi joghatósága alá. Az egyházmegyét esperesi kerületekre osztották, élükön az esperes vagy főesperes állt. A megye területén már a 11. században megszervezték az újvári esperességet, amely az ispáni várban székelte. A 11. század végére datált templomát a vár területén tárták fel, téglalap alakú hajóját félköríves szentély zárta, sík födéme volt, padlóját kőlapok borították, fából ácsolt karzattal is ellátták. A 13. század végén vélhetően átalakították.⁸³ Ez a kőtemplom mintául is szolgálhatott a környék plébániatemplomainak. Az esperes felügyelte az esperesség területén lévő falusi plébániákat. Hogy a füzéri uradalom területén hány plébánia – a vasárnapi szentmisék végzése mellett keresztelő, eskető és temető plébános és temploma – volt, nem tudjuk, az első megbízható forrás a 14. század első harmadából való. Füzér község jelenlegi plébániatemplomának műemléki feltárása, a templom későromán stílusú bélétes, festett kapujának és faragott osz

⁸¹ MNL OL DL 705.

⁸² WOLF 2000, 36–37.

⁸³ WOLF 2000, 41–49.

lopfőinek rekonstrukciója bizonyítja, hogy a vár alatt már a 13. század végén kőtemplomot emeltek, feltehetően több település plébániaegyházaként. Nem tudjuk, vajon a királyi család uralma alatt vagy a Rosd nemzetségből való rövid birtoklás idején épült-e. A füzéri templommal stílusában, főként a kapuzatot tekintve, rokon a felsőregmeci Árpád-kori templom, amelyet a füzéri váruradalommal szomszédos – később az uradalomhoz kerülő – település plébániájaként a 13. század közepe táján építettek a kegyurak.⁸⁴ A kései középkor forrásainak bizonyos visszavetítése arra enged következtetni, hogy a váraljai településsel, a mai Füzérral szomszédos Komlós parasztnépének is a füzéri egyházban szolgáltatták ki a szentségeket az Árpád-kor végén. Sajnos a templom patrocíniuma nem ismert, a források nem őrizték meg, melyik szentnek, illetve a katolikus vallás mely szent titkának nevét viselték. Az uradalom Kápolna falujának neve is korai egyházra, talán plébániára utal.

Az Anjou-kor

A környék egyházi életére, szervezetére Magyarország legfontosabb középkori egyházi forrása, az 1330-as években keletkezett pápai tizedjegyzék szolgálhat először adatokkal. A füzéri vár környékén három plébánia fizet a pápának az egyházi tizedből, Füzéralja, ahol István a plébános, Kajata, itt Miklós pap szolgál, illetve Kápolna, melynek papját Tamásnak hívták. Telkibányának is van plébániája a tizedjegyzék szerint, de 1332 körül feltehetően már nem tartozott a füzéri uradalomhoz. Az egyházi tized nagysága következtetést enged a plébániák népességére. Györffy György számításai szerint Füzéralja évi átlagban 10 garast, Kajata 12-t, Kápolna 7 ½ garast fizetett a pápának egyházi tizedéből, ami a csekélyebb népességű egyházak közé sorolja a füzéri vártartomány plébániáit, bár ennél kevesebbre is van példa Abaújvár megyében.⁸⁵ Elgondolkodtató, hogy Füzéralja és Kápolna viszonylag közel van egymáshoz, az előbbi egyházhoz tartozhatott még Komlós és talán Vereng, míg Kápolnához feltehetően csak Nyíri. Sajnos, az Árpád-kori egyházalapítás homályba vész, így nem tudjuk meg, miért épült viszonylag közel két templom a füzéri jószág területén. Annyi bizonyos, hogy az egeri egyházmegye újvári főesperessége alá tartozott, s plébániája az újvári esperes és az egeri püspök egyházi joghatósága alatt működött.

A füzéri uradalom földesurairól 1285 után, amikor még a Rosd nemzetség tagjaié volt, évtizedekig hallgatnak a források, pedig mind az ország, mind vidékünk köztörténetében izgalmas és megörökítésre méltó események történtek. A magva szakadt nemzetség földjei jog szerint visszaháramlottak az uralkodóra, de Füzér esetében erre nincsen adat. A történeti irodalom sokkal valószínűbbnek látja azt, hogy az Árpád-ház kihalása körüli zavaros politikai viszonyok közepette a füzéri vár és tartozékai is a tartományúri hatalom kiépítésért folytatott harc eszközeivé váltak. Északkelet-Magyarország leghatalmasabb ura Aba Amadé lett, aki a vidék ősi birtokos nemzetségének sarja volt. Már a 13. század legvégén több várat sike

⁸⁴ FELD 1999.

⁸⁵ GYÖRFFY 1987, I. 54–55.

rült megszerezni (Boldogkő, Regéc, Nevicke, az utóbbi ma: Nyevicke, Ukrajna), majd Gönc mellett és Tokajban maga épített erősséget. Feltehető, hogy már ekkor az övé lett Füzér is. Észak felé terjeszkedvén 1304-ben Kassa mellett is várat épített (Szakalya, ma: Hernádszakoly/Sokol, Szlovákia), tartományának kiépítését pedig Munkács (ma: Mukacsevo, Ukrajna) és Szádvár megszerzésével koronázta meg. Sorsát azonban nem kerülhette el, a gyors fejlődésnek indult Kassa város polgárai megölték.⁸⁶ Bár Füzér nem rendelkezett olyan stratégiai fontossággal, mint Gönc, Tokaj vagy Munkács, a Hernád-völgyhöz, Regéchez való viszonylagos közelsége, a zempléni országút nyújtotta kommunikációs lehetőség vonzóvá tehetta a tartomány megszervezésénél, nem beszélve az attraktív sziklavár nyújtotta presztízsbeli értékekről. Füzér, az egykori Aba-birtok határos volt Szalánccal (ma: Nagyszalanc/Slanec, Szlovákia), ahol Aba nembeli Dávid fia, Finta nádor épített várat, amelyet 1281-ben IV. László megostromolt.⁸⁷ Nem hihetjük, hogy Aba Amadé Füzért kihagyta volna a számításából.

Közvetve Amadé uraságát igazolja a vár további sorsa is, hiszen 1312-ben már I. Anjou Károly, népszerű nevén Károly Róbert király kezén van, aki Amadé örököseit éppen ebben az évben veri le Rozgonyánál (ma: Rozhanovce, Szlovákia), s vet véget végképp a tartományuraknak. A rozgonyi csatában talán odavész az előző birtokos hatalma, de megszületik az új birtokos, Drugeth Fülöp, aki I. Anjou Károlyval együtt érkezik új hazájába, s kora egyik legvitézebb lovagja, hadvezére, majd legnagyobb birtokosa lesz. Hűségéért a király a levert tartományúr, Amadé váraival, birtokaival jutalmazza, s az ország bárói közé emeli előbb – szepesi és abaújvári – megyésispáni, majd nádori méltósággal. Füzér ismét királyi vár lesz, de honorként, vagyis szolgálati birtokként Drugeth Fülöp abaújvári ispán kapja meg, ugyanakkor több más várat adományként nyer el. 1320-ban már bizonyosan ő a füzéri vár ura, hiszen füzéri várnagyát említik egy oklevélben Lampert fia, Mihály személyében, akit a korabeli oklevelekben – a családnevek megszilárdulása előtt – Füzéri néven is illetnek.⁸⁸ Füzéri Mihály neve mellett általában a *magister* titulus áll, amellyel a rendiség korszakának első századában az udvari nemesség alacsonyabb presztízsű lovagjait illették. Társadalmi emelkedését és birtokait egyrészt annak köszönheti, hogy Drugeth Fülöp familiárisa, másrészt a királynak is tett nem csekély szolgálatokat. Drugeth Fülöp nádor embereként Füzéri Mihály eljár a nádor hivatalos ügyeiben, így 1323-ban egy Borsod megyei határjárásban.⁸⁹ Várnagyi működésének helyszínétől nem messze esik az Abaújvár megyei Kalsa, más néven Ingó falu, amelyet előbb urától, a nádortól szerez meg, majd 1327-ben I. Károly is megerősíti a birtokadományt.⁹⁰ Az egyik oklevél azzal indokolja a donációt, hogy Füzéri Mihály vitézül kivette részét I. Anjou Károlynak a tartományurakkal szembeni hadviseléséből. Előbb Sáros (ma: Šariš, Szlovákia) várának ost

⁸⁶ FÜGEDI 1977, 63–64.

⁸⁷ GYÖRFFY 1987, I. 141; FELD–CABELLO 1980, 23.

⁸⁸ GYÖRFFY 1987, I. 82–83; FELD–CABELLO 1980, 27.

⁸⁹ AKO VII. 440. sz.

⁹⁰ AKO XI. 422. sz.

románál sebesült meg súlyosan, majd Trencsén (Trenčín, Szlovákia) és a Borsod megyei Dédes várak visszavételénél kapott szintén életveszélyes sebet.⁹¹ Füzéri Mihály, az arisztokrácia nagyhatalmú családjának, a Drugetheknek familiárisa, mint középnyemes és királyi várnagy maga is tart szolgálatában alacsonyabb rangú nemest, 1325-ben említik, hogy Szántói Albert fiát, Mihály füzéri várnagy familiárisát (*serviens*) véletlenül megölték.⁹² A familiaritás a hűbériséghez hasonló – szóbeli szerződésen alapuló – kapcsolat nemes úr és szolgálatába fogadott alacsonyabb rangú személy között, amely az urat védelemre, nem egyszer adományra, a familiárist pedig katonai, uradalmi és egyéb szolgálatra, ura iránti hűségre kötelezi.

Az Anjou-korban a füzéri vár és jószág végig honorbirtok marad, a mindenkori abaújvári ispán – ekkor Drugeth Fülöp nádor – javadalmaként annak igazgatása alatt áll, az ispánt egyébként várnagyai, alvárnagyai képviselik birtokán.⁹³ A várnagy urának teljes jogú meghatalmazottja mind a vár, mind a birtok ügyeiben. A nádor nem csak saját, hanem várnagya és – familiárisa – karrierjét is egyengeti, így Füzéri Mihály több birtokot szerez a királytól, a füzéri uradalommal határos Kalsa falu után (1327) adományba kapja a Bereg megyei lónyai uradalmat, amely egykor a Rosd nembeli Mihály és Demeter, Füzér urai birtokában volt, s azóta is a vár tartozékának tekintették.⁹⁴ Az adományok jelzik, hogy a király és báróinak hűséges emberei általában működésük, tisztségük helyszínének közelében, családi és familiárisi kapcsolataik révén kérnek és kapnak adományt. Drugeth Fülöp 1327-ben bekövetkezett halála után fivére, János, majd ennek fia, Vilmos öröklő nagybátyja méltóságát és hatalmas birtokait, várait. A gönci, regéci, füzéri várak mellé újabb erősséget szerez Abaújvár megyében, Szaláncot.⁹⁵ A Drugethek birtoklásának idején az uradalom életéről, falvairól hallgatnak források, pedig váraik igen közel estek egymáshoz, s gazdaságukat könnyebben lehetett kezelni, összehangolni, mint a korabeli arisztokrácia birtokait, a legtöbben ugyanis távol eső jószágokat voltak kénytelenek kormányozni. Valószínű, hogy a bányavárosi fejlődés során megindult Telkibánya ekkor szakad ki a füzéri jószágból, hiszen 1341-ben már királyi bányavárosként említik.⁹⁶ Egyébként a 14. században valamelyest változik az uradalom területe, a térképen megjelenik Pusztafalu és Pálháza, amelyek a század végére már füzéri tartozékok lesznek.⁹⁷ Az Árpád-korban még ismeretlen új települések feltűnése az uradalom bizonyos gazdasági fellendülésére mutat, mindezt feltehetően telepítéssel is elősegítette az ország egyik leghatalmasabb és legnevesebb családja. Bár a füzéri vártartományba való telepítésre nincsen adatunk, más korabeli birtokokra vonatkozóan azonban kitűnik, hogy Drugeth Fülöp támogatta megyéinek benépesítését. 1320-ban szepesi és abaújvári ispánként biztosítja az

⁹¹ AKO XI. 508. sz.

⁹² AKO IX. 316. sz.

⁹³ SIMON 2000, 10.

⁹⁴ GYÖRFFY 1987, I. 83.

⁹⁵ FELD–CABELLO 1980, 29.

⁹⁶ CSÁNKI I. 201.

⁹⁷ CSÁNKI I. 214–215.

egyik földesurat arról, hogy az ő oltalma alatt bármely jogállású népeket szabadon birtokaira telepíthet. Az új telepések védelmezőjéül füzéri várnagyát, Mihály ispánt jelöli ki.⁹⁸ Füzér-vidéki telepítésekre mutat, hogy a 14. században több új falu is megjelenik, így Pálháza, Mikóháza és Mátyásháza, amelyek a század végén, illetve a 15. század elején már a füzéri uradalomhoz tartoznak.

1343-ban Drugeth Vilmos fiúörökös nélkül hal meg, s I. Anjou (Nagy) Lajos király visszaveszi Füzér várát. Sajnos éppen Nagy Lajos birtoklásának évtizedeiből nincsenek írásos források a várról és uradalomról, pedig ez az időszak a magyarországi jobbagység egységesülésének, a földesúri szolgáltatások megszilárdulásának korszaka. Egyébként Nagy Lajos király a hegyek között megbújó várnál és kis falvainál többre becsülte egyéb erősségeit, így a Borsod megyei Diósgyőrt gazdag mezővárosaival, amelyet fényes rezidenciává épít ki. Nagy Lajos füzéri várába, apjához hasonlóan, familiárisai közül választ várnagyokat, akik mind az erősségben, mind az uradalomban a király képviselői. Ismert Tullosi Mátyás várnagy (1340–1342) és Szendi András fia, Tamás alvárnagy neve.⁹⁹ Az utóbbi feltehetően az Abaújvár megyei Szendből való. I. Anjou Lajos 1350-ben egy magszakadást miatt visszaháramlott Abaújvár megyei birtokát, Kutlint adományozza neki, mert különböző hadjárataiban, nevezetesen Szicíliában hűséges szolgálatokat tett.¹⁰⁰ A másik várnagy neve Nagy Lajos diósgyőri uradalmának egyik – később elpusztult – települése, Tullos felé mutat.

I. Lajos utóda, Zsigmond már nem is ragaszkodott Füzérhez és tartozékaihoz, ezért 1387-ben, más királyi várral együtt, ezt az erősséget is zálogba adja. A zálog intézménye sajátos kölcsönügylet volt a feudalizmus viszonyai között, értékes jószágok (várak, uradalmak) birtokosai, sokszor maga az uralkodó bizonyos nagy összegű készpénzes kölcsön fejében, a hitel lejártáig, átadta ingatlanát a hitelezőnek, aki a kölcsön kamatai fejében élvezte az ingatlan hasznát. A füzéri uradalomért, több más jószággal együtt, Ilsvai Lesták, Zsigmond király udvarmestere 3000 forintot fizetett.¹⁰¹ Ilsvai Péter fia, Lesták királyi ajtónállómester 1388. július 10-én a zálogbirtokot átadja feleségének, Annának.¹⁰²

A Perényiek uradalma I. (1389–1490)

A rendi korszak első századaiban a füzéri uradalom s így Komlós birtoktörténetében bekövetkezett legfontosabb változás a Perényiek uraságának kezdete. A Perényi család az utolsó Árpádok alatt tűnt fel, s nyomban három ágra szakadt. A család második, kisebb vagy ifjabb ága, amelyet Kisperényi névvel is ismernek (a 16. század végétől leggyakrabban bárói ágnak neveznek), Abaúj és Ugocsa megyékben volt birtokos, Nagyida (ma: Veľká Ida, Szlovákia) és Nyalábvár (ma:

⁹⁸ AKO V. 783. sz.

⁹⁹ SIMON 2000, 11.

¹⁰⁰ MNL OL DI 89307.

¹⁰¹ ÉBLE–PETTKÓ 1911, I. 224–225; SIMON 2000, 11.

¹⁰² ZSO I. 643. sz.

Királyháza/Koroleve mellett, Ukrajna) központtal.¹⁰³ Egyébként a családnak nevet adó Perény (ma: Perín vagy Perín-Chym, Szlovákia) is Abaújban van, s a Perényiek által 1411-ben épített Nagyida várának tartozéka.¹⁰⁴ Nagyida azonban részben kikerül a fennhatóságuk alól, hiszen Giskra János (Jan Jiskra) cseh huszitavezér 1441-ben nemtelen eszközökkel megszerzi, majd kölcsönök fejében Modrar Pálnak adja tovább, aki a körmöcbányai polgárok elitjéhez tartozott. A Perényi család harmadik ága az idősebb vagy nádori, illetve terebesi ág, mivel a Zemplén megyei Terebesen (ma: Trebišov, Szlovákia) volt síkvidéki vára, a család legnagyobb hatalmú csoportja lett. Hatalmas birtokaik alapján a 15. században az ország hetedik leggazdagabb családjának számítottak. Ekkor az alábbi várak uraságában találjuk őket: Terebes, Sztropkó (Stropkov, Szlovákia), Füzér, Újvár (Sáros m.), Csorbakő, Sáros, Füle (ma: Šariš, Filakovo, Szlovákia), valamint több mezőváros, köztük az abaúji Szinye (Svinica, Szlovákia) és Vizsoly.¹⁰⁵

Ennek az óriási Perényi-birodalomnak lesz része 1389-ben a füzéri uradalom. A Perényiek már előzőleg is szereztek szomszédos birtokokat, 1386-ban Péter Redmecs¹⁰⁶ kapja adományba Mária királynőtől, majd a következő évben Vily is az övé lesz,¹⁰⁷ már csak Füzér hiányzott, nem sokáig. Zsigmond király ugyanis Füzért és tartozékait kétéves zálogbirtoklás után visszaváltja, és 1389. február 2-án a Perényi fivéreknek – Miklósnak, Jánosnak és Imrének – adományozza.¹⁰⁸ Apjuk, Perényi Péter Zsigmond király kíséretének tagja volt, s regéci várnagyként lódult meg karrierje. Kérdemelte a diósgyőri királyi várnagy, majd több megye ispáni tisztét. Fia, Miklós, apja után diósgyőri castellanus, bekerült az országos főméltóságok közé, pohárnokmester, majd szőrényi bán lett, a főpohárnokságot egyébként őt követően, öccse, János nyerte el. Öccsük, a prágai egyetemen tanult Imre is elindult a főurak korabeli életpályáján, Mária királynő udvarában apródként növekedett.¹⁰⁹ A fivérek és apjuk sokáig gyakorolták magukat az északkelet-magyarországi várak és uradalmak igazgatásában, így nem csodálható, hogy a Regéhez közeli füzéri királyi vár lett az övék. A vár tartozékai ekkorra tekintélyes birtokot alkotnak: Váralja más néven Füzér, Komlós (*Kumlos*), Nyíri, Kápolna, Biste, Pusztajúfalu, Radvány, Kajata, Vereng és Pálháza, valamint a középnémeti vám (ma: Hidasnémeti, amely nem tartozik szorosán a füzéri jószághoz). A feltehetően telepítéssel létrejött Pusztafalu és Pálháza először szerepel az uradalom jószágai között, az előbbi többször visszakerül majd a szomszédos szalánci váruradalomhoz. Füzérhez tartozik már az egykori pataki királyi erdőuradalom birtoka, Radvány is, amelyet valószínűleg Füzér királyi birtoklása idején kapcsoltak a vártartományhoz. 1405-ben Zsigmond megerősíti a donációt, de ekkor már Vily, Alsó-

¹⁰³ TRINGLI 1992, 176–177.

¹⁰⁴ CSÁNKI I. 197.

¹⁰⁵ TRINGLI 1992, 179–180.

¹⁰⁶ A mai Alsó- és Felsőregmec neve a középkori forrásokban mindig Redmec, soha nem Regmec.

¹⁰⁷ ÉBLE–PETTKÓ 1911, I. 225.

¹⁰⁸ MNL OL DI 7480; ZSO I. 915. sz.; SIMON 2000, 11.

¹⁰⁹ FELD–CABELLO 1980, 33–34.

és Felsőredmec, valamint Mikóháza¹¹⁰ is szerepel a füzéri tartozékok között. Az eredeti birtokosok közül ebben az időben Perényi Miklós és János már nem él, elestek a nikápolyi csatában a zászlajuk alatt harcoló kísérekkel és familiárisaikkal együtt. A csatát – amint a füzéri adományt megerősítő királyi oklevélben¹¹¹ olvashatjuk – a családból csak Perényi Imre titkos kancellár élte túl, aki ezután még többször is megsebesült Zsigmond király és trónja védelmében. A nádori ág feje, Imre szintén pohárnokmester és diósgyőri várnagy, a király leghűségesebb híve, kancellár, aki a borsodi Csorbakőn épít várat.¹¹² 1405-ben nagybátyjukkal, Imrével Miklós fiai, Miklós és László, valamint János fia, Miklós osztoznak Füzéren és a nádori ág másik várán, Terebesen.¹¹³ Perényi Imre és unkaöccsei: László és Miklós közösen, feltehetően osztatlanul birtokolták a javakat. Az 1420-as évek végén a kancellár fia, Perényi Imre fia, János és Miklós (szörényi) bán fia, Miklós bírták az óriási birtokokat. 1427-ből fennmaradt egy fontos késő középkori forrás, az állami adó, az ún. kamarahaszna Abaújvár megyei összeírása. Ebben Kajata, Füzér(alja), Kápolna, Komlós, Mikóháza, Biste, Felsőredmec, Alsóredmec, Nyíri Perényi Miklós bán, míg Pálháza, Mátyásháza, Németi Perényi Imre fia, János birtokában van. Vilyt s feltehetően Füzéralját is megosztva bírják. Az adóösszeírás Alsó- és Felsővadászt és Selyebet is a füzéri uradalomhoz számítja. Miklós bán és Imre királyi kancellár fia, János az uradalmi birtokokon kívül további falvakat is birtokolnak Abaújvár negyedik járásában, így a szinyei és nagyidai uradalom falvait is.¹¹⁴ A füzéri uradalom birtokosok közötti megosztása nagyjában a birtok genezisést is tükrözi, a vártartomány magva, az Árpád-kori részek, így Komlós is, Miklóst illetik, míg az újabb szerzemények inkább Imre fia, János birtokában vannak. Füzéralja mint birtokközpont s így valószínűleg a vár is két részre van osztva, ezeket feltehetően együttesen birtokolják a rokon főurak. A jogbiztosító oklevelek általában nem emlékeznek meg a javak birtokostársak közötti megosztásáról, s az adóösszeírásról kívül semmi más forrás nem árulkodik arról, hogy a bárói család tagjai miként tettek osztályt a jószágban.

1429-ben meghal Perényi Miklós, s Füzér birtokában néhai Imre fiait, Jánost és Istvánt találjuk.¹¹⁵ A füzéri uradalom Perényiek alatti birtoklási története 1430-ban fordulóponthoz ér. Perényi Imre kancellár fiai családi egyezséget kötnek a másik ágbeli rokonaikkal, Perényi Péter székely ispán fiaival, Jánossal és Miklóssal. A szerződés lényege, hogy ha az egyik családnak magva szakadna, birtokai a másik családban öröklődnek.¹¹⁶ Ezért Péter fiait is beiktatják az előbbieket birtokaiba, amelyek három részből állnak: a füzéri javak, Sáros vármegyei faluk és a borsodi Csorbakő vára tartozékaival. A füzéri uradalom ekkorra óriásivá duzzadt, mivel a

¹¹⁰ SIMON 2000, 11.

¹¹¹ MNL OL DI 7480; ZSO II. 4095. sz.

¹¹² FELD–CABELLO 1980, 34.

¹¹³ ÉBLE–PETTKÓ 1911, I. 225–226.

¹¹⁴ ENGEL 1989, 36–40.

¹¹⁵ FELD–CABELLO 1980, 38.

¹¹⁶ MNL OL DL 70864, 70870; ÉBLE–PETTKÓ 1911, I. 226.

szinyei uradalom falvait is ideszámították, a szűken vett Füzér környéki birtokok a következők: Nyíri, Komlós, Kápolna, Kajata, Füzéralja, Biste, Pálháza, Radvány, Vily, Mátyásháza, Alsóredmec, Felsőredmec, Mikóháza.

Feltűnő, hogy 1430-ban mind a szerződésben, mind az iktatólevélben a két szomszédos település egy faluként, Nyírikomlós néven (*Nirykomlos*) szerepel, míg Redmec esetében megkülönböztetik Alsó- és Felsőredmecet.¹¹⁷ A jelenségre nem találunk kielégítő magyarázatot, kivéve, hogy az uradalom „kemény magjához” tartozó két falu igen közel fekszik egymáshoz. Magyarázhatja az is az összevonást, hogy Komlóst egy másik, hasonló nevű, de nem Nyíri melletti birtoktól megkülönböztessék. Ez a birtok az említett Felsőkomlós vagy Hollóháza (1412),¹¹⁸ amely az Árpád-korban a füzéri váruradalom határosaként említett Komlóssal lehet azonos. Érdekes, hogy ezt a Komlós patak felső folyásán fekvő birtokot csak évszázadok múlva sikerült a Perényieknek Füzérhez csatolni. A füzéri uradalmon kívül eső „másik” Komlós 1310-ben egy abaúji nemes család birtoka, ekkor Kékedi Jóka fia, Pós és ennek fiai: László, Péter és András osztoznak Kéked, Komlós, Pihnye (talán Pányok?) és Kapronca birtokokon.¹¹⁹ Ezek közül Kéked és Komlós igen közel fekszik egymáshoz, s ha a harmadik birtok Pányok lenne, a Kékedi nemesek egy tömbben birtokolnának a füzéri jószág határán. A 15. század elejétől Hollóházának nevezett kis birtokot a füzéri uradalom árnyékában valószínűleg nem kezelhették jövedelmezően kisnemes birtokosai, hiszen a 15. század közepén már pusztaként (*predium*) említik, ami elnéptelenedésére utal. Ekkor Hollóháza pusztá tulajdonosa Hollóházi Lukács (*Lucas de Hollohaza*), aki 1469-ben panasszal fordul a nádorhoz a következő ügyben. Két évvel korábban zálogba adta birtokát Perényi Istvánnak, aki füzéri várnagyai biztatására elfoglalta és birtokában tartja.¹²⁰ Talán ez a zálogszerződésből önkényes birtokfoglalásba fordult esemény pecsételte meg az egykori (Felső)Komlós sorsát, s ekkor került a füzéri uradalomhoz. A birtok pusztásodása megkönnyítette Hollóháza bekebelezését, és az uradalom határainak a Komlós patak völgyében történt kitágítását. Az eset nem csak a nagyúri birtokpolitika jellemző módszerére vet fényt, hanem a várnagyoknak az uradalom birtokigazgatásában vitt meghatározó szerepére is rávilágít. Egyébként éppen Felsőkomlós–Hollóháza és a füzéri várhoz tartozó Komlós eltérő sorsa lehet erős érv mellett, hogy valamely feudális kori falu nagyobb „biztonságban” van egy főúri család nagy hagyományú uradalmában, mint változó kisbirtokos családok kezén. Nehéz ugyanis ellenállni a nagyhatalmú urak birtokéhségének, ugyanakkor a jól szervezett uradalom keretei mintegy biztosítékkul szolgálnak a jobbágyfalu fennmaradásának, kisebb a pusztulás, elnéptelenedés veszélye, a vár őrsege, adminisztrációja, a várúr katonai ereje, presztízse menedéket, védelmet nyújthat a parasztnépnek.

A 15. század közepén a füzéri uradalom az országos politikában is vezető szerepet játszott Perényi család kezén a politikai harcok eszközévé vált, s így egy ideig

¹¹⁷ MNL OL DL 70864, 70870.

¹¹⁸ CSÁNKI I. 208.

¹¹⁹ AKO II. 1027. sz.

¹²⁰ Guthi Ország Mihály nádor oklevele, 1469. márc. 25. MNL OL DL 16827.

egy másik országos főméltóság, Pálóci László országbíró neve alatt tűnik fel, akinek birtoklása azonban csak időleges marad. A Perényi fivérek, János és István szintén országos hivatalokba jutnak, János Albert király alatt egészen a tárnokmesterségig viszi. Az 1440-es években a trónviszály és a huszita háborúk közepette, amelyekben aktívan részt vesz Perényi János is, előbb a cseh vezér, Giskra oldalán, Pálóci Simon elfogatta a tárnokmestert, s így a Perényi-vár, Füzér a Pálóciakhoz, a Pálóci-várak (Ajnácskő és Dédes) és bizonyos mezővárosok a Perényiekhez kerültek.¹²¹ Pálóci László királyi ajtónállómester és Perényi János között 1446-ban egyezség született a várak kölcsönös visszaadásáról,¹²² így a Pálóciak birtoklása csak jelentéktelen momentum maradt Füzér történetében. Ez az időszak a husziták északi vármegyék feletti uralmának korszaka is, amikor az 1443. évi fegyverszünet értelmében Abaúj vármegye nem a királynak, hanem a vidék új urának, a cseh Giskrának fizeti az állami adót.¹²³

A tárnokmester a család hagyományait követve, s a kor többi arisztokrata családjának gyakorlata szerint a saját és rokonai birtokait magszakadás esetére is biztosítani akarta, ezért 1454-ben családi szerződést hozott létre Pálóci László országbíró előtt. A szerződő felek: Perényi János a maga, fiai (István, Miklós és Péter) és a Perényi család második ágának képviselőiben, valamint Perényi Jánosné családja, a Kórogyiak nevében: Kórogyi Filpes fia, János macsói bán. A két Perényi-ág és a szőrényi bán családja kölcsönösen adoptálta egymás gyermekeit, és örökösödési szerződésben kötötték ki az egymás utáni öröklést, ha valamelyik családtag fiúörökös hátrahagyása nélkül halna meg.¹²⁴ A számtalan birtok felsorolása között a füzéri jóságot is megnevezik.¹²⁵ A birtokok között nem szerepel Pálháza, viszont ott van Pusztafalu és Kutlin is (a Vily és Vitány környéki falu a 14. század közepén Szendi Tamás füzéri alvárnagy birtoka,¹²⁶ 1427-ben Vitányi Mátyás kispalotya kezén¹²⁷). Az újabb birtokok jelzik a Perényiek terjeszkedését az uradalom körzetében, az uradalomnak a család birtokában való megerősítését ugyanis 1455-ben kérte és kapta meg V. László királytól a tárnokmester. Az új adományként, vagyis a meglévő birtokok adományozásának megerősítéseként kapott jóságok Terebes, Füzér, Sztropkó, Szina, a sárosi Újvár, Csorbakő, Fülek uradalmi és egyéb birtokok.¹²⁸ Füzérhez ekkor Füzéralja, Komlós, Nyíri, Kápolna, Biste, Pusztafalu, Kutlin, Radvány, Pálháza, Alsóredmec, Felsőredmec, Vily, Mikóháza és Vereng tartozott. Az oklevél több falut vámjával együtt sorol fel.

Perényi János tárnokmester, aki Giskrával együtt a Felső Részek főkapitányi tisztét is viselte, I. Corvin Mátyás trónra lépésekor halt meg, s javait fiai: István,

¹²¹ FELD–CABELLO 1980, 34.

¹²² MNL OL DL 13910.

¹²³ CSÍKVÁRI 1939, 162.

¹²⁴ TRINGLI 1992, 181.

¹²⁵ MNL OL DL 24541.

¹²⁶ MNL OL DL 89307.

¹²⁷ ENGEL 1989, 49.

¹²⁸ MNL OL DL 14909; ÉBLE–PETTKÓ 1911, I. 226–227.

Miklós és Péter örökölték, mégpedig osztatlanul, akik, apjuk gyakorlatát követve, Mátyás királytól új adományt szereztek birtokaikra (1465).¹²⁹ A három fivér közül Péter nem kerül előtérbe a birtoklásnál, nemsokára meg is hal.¹³⁰ István azonban főméltóság, azaz asztalnok-, majd lovászmester lesz Mátyás kormányzatában, később a tárnokmesterséget is elnyeri. Nem így fivére, Miklós, akit – hűtlenség bűnébe esvén – a király 1471-ben megfoszt birtokrészeitől, s ezeket testvéreinek adományozza, Miklós azonban később Sztrópkót visszacapja. Perényi István és Miklós viszonya a királyhoz ezt követően igen megromlik, a két báró számos hatalmaskodást, erőszakot követ el a lengyelországi kereskedelmi úton járó kereskedőkön. I. Mátyás 1482-ben haddal vonul a Perényi-várok ellen, a birtokosokat pedig felség sértés vádjával megfosztja javaiktól.¹³¹ Az időközben elhunyt Perényi István fia, Imre azonban visszacapja Mátyástól a birtokokat, s 1490 körül ismét Perényi-birtok lesz a füzéri uradalom is.

A Perényiek birtoklása első száz évének mérlegét nehéz megvonni, hiszen a fennmaradt oklevelek elsősorban birtokjogi adatokat tartalmaznak, a gazdálkodás, adózás, jobbágyi népesség kérdései rejtve maradnak. A füzéri uradalom falvainak gazdasági erejét, adóképességét egyetlen forrás, az említett 1472. évi adólajstrom alapján lehet megítélni.¹³² Ez az összeírás, amelyet az állami adó adminisztrációjában segédkező nemesi vármegye tisztviselője, a szolgabíró készített, az egyes települések portaszámát írta össze. A porta (= kapu latinul) az állami adó egysége volt, amely eredetileg egy beltelekkel és külsőséggel (szántók, rét, esetleg legelő) rendelkező jobbágytelek gazdasági képességét mint adóalapot takarta. A 15. század elején még közel állt eredeti jelentéséhez, de feltehetően már ekkor is több jobbágygazdaságot jelentett. Az országgyűlés a portaszám mint adófakultás alapján vetette ki az állami adót, így az egyetlen 15. századi adólajstrom csak az uradalom falvainak egymáshoz viszonyított gazdasági erejét s nem a tényleges állapotát tükrözi. Ha a szűken vett, a füzéri vár körül feküdt egybefüggő birtoktestet tekintjük, a portaszám alapján az alábbi rangsor állítható fel:

Mikóháza (33 porta),
 Nyíri (29),
 Alsóredmec (28),
 Vily (14+13),
 Felsőredmec (23),
 Kajata (17),
 Füzér (8+8),
 Pálháza (13),
 Komlós (11),
 Radvány (11),
 Biste (10),

¹²⁹ ÉBLE–PETTKÓ 1911, I. 227.

¹³⁰ SIMON–SZEKÉR 2001, 225.

¹³¹ TRINGLI 1992, 188–189; SIMON–SZEKÉR 2001, 226.

¹³² ENGEL 1989, 36–40.

Mátyásháza (8),
Kápolna (8).

A portaszámok alapján kitűnik, hogy az uradalom régi falvai, s így Komlós is általában alacsony, 8–10 portaszámmal képviseltetik magukat, még az uradalmi centrum, Váralja adóképessége sem túl magas, egyedül Nyíri tűnik ki tetemes adóképességével – ismeretlen okból. A lajstrom is jelzi, hogy az uradalom eredetileg közel azonos képességű kis falvak konglomerátuma volt, amelyeknek legfőbb értéke egyrészt, hogy a birtok összefüggő, s nem külön tagokból áll, másrészt a falvak füzéri várhoz való közelsége. Ezek a települések füzérként, birtokláncként vették körül a sziklavárat, s ez igencsak megkönnyítette a földesúri igazgatást, a paraszttal való kommunikációt. Feltűnő az újabb szerzemények – így Mikóháza, Vily és a két Redmec – magas portaszáma, források híján azonban nem dönthető el, milyen gazdálkodási forma, mekkora népesség volt képes ilyen gazdasági erőt létrehozni. Az erdőgazdaság szinte bizonyosan hozzájárult a parasztok megélhetéséhez s főként a földesurak jövedelmeihez, mind a fakitermeléssel, mind az állattartással. A füzéri erdőket nem csak az uradalom lakói élték, hanem a környékbeli birtokosoké is. 1414-ben az Ónodi (vagy Olnodi) Czudar család Szkáros, Zsadány és Nádasd birtokaira való jobbágyok vágta a füzéri erdőket, s a kivágott fát uraik birtokára szállították.¹³³ A szalánci és füzéri vár erdőségei összeértek, s ezekben nagyszámú disznót makkoltattak, de nem csak a két Perényi-vár jobbágyai, hanem mások is, akik megfizették a disznók után járó tizedet az uradalomnak.¹³⁴ A várbirtok területén – nem tudni, mely falvakban – bort is termeltek a 15. században. 1478-ban az egri püspök tizedszedőjének nyugtáján szerepel a füzéraljai dézsmakerületben beszedett bortized.¹³⁵

Az uradalom területén vámot is szedett a földesúr, mégpedig feltehetően útvámot. Ez a birtokjog nyújtotta haszonvétel, amely eredetileg a királyt illette, a földesurat csak ott juttatta jövedelemhez, ahol nagyobb számban haladtak át a birtokon idegenek. A vám értékére és birtokjogi státusára mutat, hogy a faluk mellett ezek birtokába is beiktatták a földesurat, a füzéri birtok vámjait először az 1389. évi birtokadományba veszik bele,¹³⁶ majd az 1455-ben kelt királyi oklevél is említi őket, amelyben a Perényiek új adományt szereznek birtokaikra.¹³⁷ Az elsőben Füzér, Komlós, Kápolna, Vereng (és Középnémeti), az utóbbiban Komlós, Kajata, Alsó-Redmec és Vily szerepel vámhelyként, valamint megemlítik a verengi (*Verenye*) vámot is önmagában, a falu nélkül. Ha az utóbbi négy útvámot elhelyezzük a vártartomány térképén, akkor Zemplén felől a Regmec–Vily–Kajata–Komlós útvonalat kapjuk meg, amely Patak, illetve Sátoraljaújhely vidékéről vezetett Kassa felé. Alsóredmec és Vily esetében a vám magyarázhatja a magas adóképességet is.

¹³³ ZSO V. 1234. sz.

¹³⁴ MNL OL DL 18036.

¹³⁵ MNL OL DL 81809.

¹³⁶ ZSO I. 915. sz.

¹³⁷ MNL OL DL 14909; ÉBLE–PETTKÓ 1911, I. 226–227.

A jobbágyok földesúri szolgáltatásairól a 16. század közepét megelőzően igen keveset tudunk, ezeknek minden bizonnyal a jobbágytelek képezte alapját, de az uradalom természetföldrajzi adottságai nyomán fontos lehetett az egyéb szolgáltatás is, feltehetően bizonyos munkajáradékkal is terhelték őket, de a pénzjáradék, a census sem volt ismeretlen. Egy 1406-ban kelt oklevélben Abaújvár megye alispánja az egyik birtokszomszédot, Bebek Imrét tiltja attól, hogy familiárisai és tisztviselői Perényi Imre füzéri várának jobbágyaitól jogtalanul és erőszakkal taksát vagy más fizetéseket csikarjanak ki.¹³⁸

Az uradalom adminisztrációja a várnagy által irányított tisztviselők dolga volt. A Perényiek nagyszámú hivatali apparátust tartottak fenn váraikban, akiknek legfőbb dolguk a parasztnép szolgáltatásainak beszedése, részben elsajátítása, a majorság művelése és kezelése, valamint a vár háztartásának működtetése volt. Az uradalmi falvak jobbágyai, zsellérei társadalmi emelkedésükben számíthattak az uradalmi, várbeli szolgálatra, amely az őrség, a konyha, a majorság, a várépítés, az adószedés területén kínálkozott számukra. A jobbágnépesség nem csak paraszti termelvényeivel, hanem személyes szolgálataival is kénytelen volt urának rendelkezésére állnia. 1468-ban egy nádori idézőlevélből kiderül, hogy – a hatalmaskodásairól egyébként is hírhedt – Perényi István és füzéri várnagya, Legenyei Csontos János arra kötelezte a Telkibányához közel fekvő Nyíri, Komlós, Kápolna és Füzéralja falukban élő jobbágyait, hogy a bányavárosban rátörjenek arra a házra, amelyben Ónodi Czudar György jobbágyai az ezüstöt és rezet feldolgozzák, s miután felégették a műhelyt, az ott lévő holmikát magukkal vigyék.¹³⁹ Nem tudjuk, hogy az uradalom mely részei, területei tartoztak közvetlenül földesúri igazgatás alá, de Füzéralján bizonyosan volt valamiféle majorság. Mátyásházán szintén lehetett a Perényieknek allódiuma, talán kúriája, vagyis a jobbágytelkektől elkülönült földesúri földje, illetve nemesi telke, hiszen 1478-ban, amikor Mátyás király bírósága elé idézte Perényi Istvánt, az idézést kézbesítő királyi ember és a jászói konvent szerzetese a földesurat Mátyásháza nevű birtokán kereste, s ugyanitt volt szolgálati helye Mészáros Mátyás és Pósa György füzéri várnagyoknak is.¹⁴⁰ Ugyanezen várnagyok hajtották el uruk, Perényi István parancsára egy upori jobbágy disznait, amelyeket a szalánci és füzéri vár hasznára fordítottak.¹⁴¹ A Komlós melletti Hollóháza pusztát 1467-ben szintén a füzéri várnagyok, Mikola Mihály és Nagylegenyei Csontos János közreműködésével foglalta el Perényi.¹⁴²

¹³⁸ [m]agistri Ladislaus et Andreas filii condam magnifici viri domini Emerici Bubek, cum suis familiaribus et officialibus ipsorum, taxam seu exactiones super jobagiones magistri Emerici [de Peren] impositam ad castrum Fyzeruaara vocatum spectantes potencialiter exigi fecissent. [...néhai nagyságos Bebek Imre mester fiai: László és András familiárisaikkal és tisztviselőikkel Perényi Imre Füzérvárához tartozó jobbágyaitól erőszakkal taksa vagy szolgáltatások fizetését követelik.] 1406. máj. 19. ZO V. 369. sz.

¹³⁹ MNL OL DL 1679.

¹⁴⁰ I. Mátyás a jászói konventnek. 1478. márc. 17. MNL OL DL 18036.

¹⁴¹ A jászói konvent jelentése I. Mátyásnak. 1478. máj. 23. MNL OL DL 18036.

¹⁴² Guthi Ország Mihály nádor oklevele. 1469. márc. 25. MNL OL DL 16827.

A hegyek közé beszorult füzéri uradalom közel egyforma falvai között egyik sem emelkedett város, piacos hely rangjára, jobbágynak az uradalmon kívül kellett heti vagy országos vásárt felkeresniük. A közelben viszont több késő középkori piac is volt, így 1333-ban említik a kassai és terebesi hetivásárt, majd Vizsoly, Szina és Sárospatak piacát.¹⁴³ Jászónak (ma: Jasov, Szlovákia) Mária királyné Keresztelő Szent János napjára engedélyez országos vásárt.¹⁴⁴ Nem volt nehéz elérni a Kassa felé vezető hadi és kereskedelmi út legjelentősebb mezővárosát, Göncöt sem, amelynek 1510-ben évi 4 országos vásár tartására ad jogot II. Ulászló.¹⁴⁵

Komlós egyházi életéről a források szinte semmit nem árulnak el. Bizonyos azonban, hogy az Anjou-korhoz hasonlóan, a középkor végén is Füzéralján volt a környék plébániája, s feltételezhető, hogy a vár Perényiek általi építkezései¹⁴⁶ során bővítették az Árpád-kori kis templomot. A templom falán igen töredékesen feltárt freskók művészettörténeti vizsgálata talán a bővítés időpontjáról, a templom nevééről is közelebbi ismereteket eredményez. Mivel a plébánia a 16. század közepétől a protestánsoké lett, a középkori egyház titulusa a néphagyományból is kiveszett. A füzéri templom a környék rekatolizációja idején, a 18. század első harmadában került vissza a katolikus egyházhoz, s az első püspöki vizitáció során, 1769-ben a hívek és a plébános nem tudták megmondani a templom és egyház titulusát, sőt a régire sem emlékeztek.¹⁴⁷ Füzéraljához nem csak több falu jobbágynepe tartozhatott, hanem egyházi dézsmakerület központjaként is ismert a 15. század második felében.¹⁴⁸ A Perényiek kegyurasága alatti változásokra mutat az is, hogy a 17. század elején a protestáns prédikátor egyszerre volt Füzér, Komlós, Pusztafalu papja.¹⁴⁹ Pusztafalut feltehetően a Perényiek csatolták az uradalomhoz, hiszen azelőtt s később is többször, a szalánci vár birtoka. A 16. század végén Füzéralja maradt a környék egyetlen református anyaegyháza, majd 1620-tól Kápolnán is megalakul az egyházközség, amelyek mellett a környékbeli falvak mint leányegyházak működtek.

¹⁴³ KEMÉNY 1912, 93.

¹⁴⁴ KEMÉNY 1912, 87.

¹⁴⁵ SZALIPSZKI 2000, 131–132.

¹⁴⁶ FELD–CABELLO 1980; SIMON 2000; SIMON–SZEKÉR 2001.

¹⁴⁷ [e]cclesiam circa annum 1737. reparatam, quo anno ejusdem opera catholicorum usibus postliminio restituta, et ritu catholico reconciliata fuit... Ecclesia haec cum nullius hucdum sancti cultui dicata fuerit, nullum celebrat patrocinium, ac ideo etiam nullis indulgentiis apostolicis. [...a templomot 1737 körül újították fel, s az épületet ebben az évben állították vissza a katolikusok használatára és joghatósága alá, és ekkor reconciliálta ismét a katolikus vallás. Mivel a templom eddig egyik szent kultuszának sem volt szentelve, nincs patrociniuma, s ezért apostoli búcsúengedélye sincs.] Eszterházy Károly egri püspök canonica visitatioja. Füzér, 1769. aug. 2. A Füzéri Róm. Kat. Plébánia irattára.

¹⁴⁸ László egri püspök oklevele a füzéraljai és a Füzéraljához tartozó plébánosoknak a bordézsáról. Eger, 1455. máj. 24. MNL OL DL 57719. Bernát püspöki tizedszedő nyugtája a füzéraljai börtizedből fizetett pénzről. 1478. szept. 5. MNL OL DL 81809.

¹⁴⁹ Egos Stephanus Unguarj pastor Fwzeriensis... in districtu Fwzerallia... in Fwzer Allia, Komlos, Pwzttthafflaw, Capona, Nyrj, Kajatha. Ungvári István lelkész nyugtája. 1576. nov. 8. MNL OL E 158 Abaúj 1576/21.

A Perényiek uradalma II. (1490–1567)

Perényi István fiát, Imrét, aki visszakapta atyja és fivérei elkobzott jószágát, II. Ulászló király asztalnokmesterévé nevezte ki, s az uralkodó udvarában gyorsan nőtt befolyása, mígnem az országgyűlés Magyarország nádorává választotta, ezzel nevet is adva a Perényiek azon ágának, amelyből ő is származott. Birtokait további várakkal és uradalmakkal, így Siklóssal és Ónoddal gyarapította.¹⁵⁰ A nádort és fiait 1506-ban új adomány címén a király megerősíti birtokaikban: Fülek, Csorbakő, Füzér, Terebes, illetve az (Aba)Újvár és Makovica (Zborov, Szlovákia) várakban és uradalmakban. A füzéri jószágok a következők: Füzér vámmal, Kápolna vámmal, Nyíri, Komlós vámmal, Pálháza, Kajata, Alsóredmec vámmal, Felsőredmec, Mikóháza, Vily, Radvány, Biste, Mátyásháza.¹⁵¹ Érdekes, hogy a makovicai uradalomban is van ekkor egy Komlós nevű falu, így a Perényiek ekkor egyszerre két hasonló nevű birtokot is uraltak Abaújvár, illetve Sáros vármegyében. Ezt a hatalmas birtokkomplexumot a nádor fiaira, Ferenc váradi püspökre és Péter temesi és abaúji főispánra hagyta, akik 1519-ben Perényi Péter anyja, Báthori Borbála fivéreivel – a Perényiek birtoklási történetében már jól ismert gyakorlat szerint – örökösödési szerződést kötöttek. Ebben Báthori István nádor és fivére, András szatmári ispán és nándorfejérvári bán a Perényi testvérekkel kölcsönösen osztályos testvéreké fogadják egymást, s megállapodnak, hogy magszakadás esetén öröklik egymás birtokait, köztük a Perényiek füzéri várát is.¹⁵²

A magyarországi középkor a mohácsi vereséggel véget ér, Komlós és a füzéri uradalom birtoktörténetében azonban folytatódik a Perényiek urasága, így az ország sorsában oly döntő dátum nem lesz sorsfordító a várbirtoklás tekintetében. Igaz, a birtokos fivérek egyike, Perényi Ferenc elesik Mohácsnál, Péter, a magyar sereg egyik hadvezére azonban megmenekül, s Szapolyai János király erdélyi vajdává kreálja. A következő évben már az ellenkirály, I. Habsburg Ferdinánd pártján találjuk, így birtokait részben kiteszi a két király közt dúló pártharcok és háború veszélyeinek, ezért 1529-ben Szapolyai seregei dúlják a füzéri vár környékét, felgyújtván a vár alatti majorság istállóit is.¹⁵³ Bár a füzéri vár ekkor sem vált a Perényiek állandó rezidenciájává, mind a várat, mind az uradalmat felértékelte, hogy Perényi Péter az 1530-as években a nem sokkal korábban megszerzett (Sáros)Patak várát építette ki főúri székhelyévé, amellyel Füzért középkori országút kötötte össze. Perényi Péter kancellár és főkapitány a király által elrendelt 6 éves fogságából kiszabadulván, 1548-ban meghalt, s mivel egyik fia, Ferenc, apjával együtt korábban a törökök kezére jutván, s Isztambulba kerülvén eltűnt, egyedüli örökösnek Perényi Imre másik fia, Gábor maradt meg. Perényi Gábor, aki János Zsigmond pártjáról a Habsburg király hűségére állt át, tárnokmesteri, országbírói méltóságot kapott, s 1563-ban Miksa királlyal szerződést kötött arról, hogy fiúörökös nélküli

¹⁵⁰ FELD–CABELLO 1980, 53.

¹⁵¹ MNL OL DL 71096.

¹⁵² II. Lajos. Buda, 1519. jún. 3.; 1519. dec. 13. MNL OL DL 72185, 93807.

¹⁵³ SIMON 2000, 12–13.

halála esetén birtokai a kincstárt illetik. Gáborral a Perényiek 1567-ben fiágon kihaltak, de a király nem tudta az egyezséget érvényesíteni, mert jelentkeztek a Báthoriak, akikkel a Perényiek Perényi Imréné Báthori Borbála révén 1519-ben kölcsönös örökösödésre szerződést kötöttek. Végül 1567-ben Báthori Miklós és György 55 000 forintot fizetve a királynak, donációt nyert a füzéri uradalomra.¹⁵⁴

A Perényiek földesurasága a füzéri uradalmat egyben tartotta, sőt gyarapította, újabb falvakat szereztén hozzá. Az időről időre az uradalomhoz számított újabb távolabbi falvak bekerülhettek ugyan az adminisztrációba, az uradalom területi és gazdasági egysége, amelyet a később Hegyköznek nevezett kompakt földrajzi kistérség összetartozása is támogatott, valójában csak a Füzér körüli, jórészt középkori, összefüggő territóriumra vonatkozott, magunk is így értelmezzük. Ez az ősuradalom vagy magterület telepítési falvakkal, Radvány és Redmec megszerzésével maga is gyarapodott, még akkor is, ha a vártartomány szétforgácsolása már a Perényi-korszakban megkezdődött (például Vily és Felsőredmec 1491. évi zálogba adásával),¹⁵⁵ ekkor azonban még nem vált általánossá a birtokvagyon apasztása, csak elszigetelt jelenség maradt. A 16. század közepén a Perényiek változatlanul Abaúj vármegye legnagyobb birtokosai, Perényi Ferenc a nagyidai uradalom, Szikszó, Makranc ura 219 adóportával, Perényi Gábor, a füzéri vártartomány, Vizsoly és több falu birtokosa 110 adóportával rendelkezett, mellettük Báthori György (163 porta), a jászó premontreiek (110 porta) és a király (147 porta) voltak a leggazdagabb abaúji földesurak.¹⁵⁶

A füzéri váruradalom 1531-ben jelenik meg a kora újkor egyik legfontosabb, az állami adminisztráció által készített forrásában, a dikális vagy portális jegyzékekben. Az állami adó, amelyet 1427-ben még kamarahasznának neveztek, s Komlósra 11 portányi adóképesség alapján vetették ki,¹⁵⁷ 1531-ben már dica vagy rovásadó, illetve portális adózás néven ismeretes. 1531-ben a Perényi Péter birtokait összeíró adójegyzék¹⁵⁸ nem tartalmazza Komlóst, csak az alábbi falvakat: Alsóredmec (4 porta), Mátyásháza (1 porta, 2 pusztá telek), Mikóháza (6 ½ porta, 2 pusztá telek), Vily (6), Füzér (4), Nyíri (7), illetve: Kajata, Kápolna, Hollóháza és Pálháza mint pusztá faluk (*possessiones iste sunt omnino desertae*). Komlós kimaradását az ismeretlen okú pusztulás magyarázhatja, hiszen szomszédja, Kápolna is néptelen, illetve az, hogy talán Nyíri faluba számították be, amire már volt példa. 1549 és 1567 között azonban már Komlóst is felvették az adójegyzékbe Perényi Gábor birtokaként általában 2 portányi adóképességgel, 1549-ben 2 ½, 1564-ben 1, 1565-ben 1 ½ portával.¹⁵⁹

Az uradalom adóképességét mutató táblázatból kiderül, hogy falvainak gazdasági ereje nem mutat nagy különbséget, de Komlós még ezek között is a cseké

¹⁵⁴ ÉBLE–PETTKÓ 1911, I. 228–229; FELD–CABELLO 1980, 57–58; SIMON 2000, 13–14.

¹⁵⁵ ÉBLE–PETTKÓ 1911, I. 227.

¹⁵⁶ MAKSAY 1990, I. 95–96.

¹⁵⁷ ENGEL 1989, 37.

¹⁵⁸ MNL OL E 159 Abaúj 1531.

¹⁵⁹ MNL OL E 159 Abaúj 1552, 1553, 1554, 1564, 1565, 1567.

lyebb népességgel és termeléssel rendelkező falvak közé tartozik. A Komlós melletti Kápolnát felveszik ugyan az 1565. évi összeírásba, de neve mellett a „nincs portája” (*caret*) megjegyzést találjuk, vagyis ebben az időben indul meg a lassú pusztulás felé.

1. táblázat

*Portaszám a füzéri uradalomban 1554/1565/1567*¹⁶⁰

<i>Falu</i>	<i>1554</i>	<i>1565</i>	<i>1567</i>
Mikóháza	10	4,5	5
Kisredmec v Alsóredmec	4,5	2,5	leégett
Felsőredmec	2,5	1	leégett (1/4)
Mátyásháza	2,5	2	leégett
Vily	6	5	5
Biste	2	3,5	3
Radvány	2	3	2,5
Pálháza		2	2
Füzéralja		1	
Kajata	2,5*	0,5	1,5*
Nyíri		4,5	4,5
Kápolna		(nincs)	
Komlós	2	1,5	2

*Füzéralja és Kajata együtt

A „másik” Komlós, Hollóháza már 1531-ben pusztaként szerepel Perényi Péter birtokai között, s a kora újkorban nem is „vereksz vissza” magát a népességgel rendelkező faluk közé.¹⁶¹ Érdekesnek és jellemzőnek tűnik, hogy az uradalomhoz való késői csatlakozása miatt Hollóháza megőrzött valamit egykori különállásából, amint egy 18. század eleji – feltehetően kamarai – összeírásból kitűnik. A feljegyzés a füzéri uradalom birtoktörténetére vonatkozik, s így jellemzi a birtok 1569. évi állapotát, amikor Perényi Gábor magszakadása miatt Báthori Miklós kapta adományba Füzér várát: „Hollóháza puszta, bár Füzér területéhez van kapcsolva, mégis külön áll, elválik tőle” (*Praedium Holloháza territorio Füziriensi connexum ab hoc tamen distinctum*).¹⁶² A különállást talán az egykori birtokosok örökösei is felélesztették, erre mutat, hogy 1552-ben az adójegyzékben Komlós nem Perényi Gábor, hanem nemesek (*nobilium*) birtokaként van felvéve.¹⁶³ Az uradalom 1567. évi urbáriumában Komlós halászatánál említik a „Hollóháza nevű helységet/helyet” (*locum Halohaza*).¹⁶⁴ 1626-ban Füzéralja jobbágyainak összeírásában a falu határának összeírásába Hollóházát mint pusztát telket, vagyis birtokot veszik fel, amely ekkor már csak kaszáló.¹⁶⁵

¹⁶⁰ MNL OL E 159 Abaúj 1554, 1565, 1567 alapján.

¹⁶¹ MNL OL E 159 Abaúj 1531.

¹⁶² MNL OL UeC 146/90.

¹⁶³ MNL OL E 159 Abaúj 1552.

¹⁶⁴ MNL OL UeC 15/1.

¹⁶⁵ *Vagyon egy Holohazj nevő pusztá telek, melynek helyét, minthogy rétséges, az várhoz kaszálják, amikor jó ideje szolgált.* 1626. MNL OL UeC 15/5.

Az adólajstrom mellett a 16. század közepén feltűnik egy másik, összeírás-jellegű történeti forrás is, az egyházi tized jegyzéke. A füzéri vár tartozékaira vonatkozóan igen korai, 1548-ból való az első ismert gabonadézsma, amelyet ekkor már nem közvetlenül az egri püspök élvez, akit az egyházmegye tizedei egyébként illetnének, hanem a török háborúk miatt az állam, a Kamara bérel. Az 1548. évi dézsmajegyzékben Mikóháza, Alsóredmec, Felsőredmec, Vily, Füzéralja, Komlós, Radvány Pálháza, Kápolna, Kajata, Nyíri, Biste őszi és tavaszi gabonából fizetett dézsmája szerepel.¹⁶⁶ A gabonát kévékben és 60 kévés kepekben mérték, s az egyházi tizeddel egyenlő rész jutott a füzéri vár urának, Perényi Péternek, a termés pedig éppen tízszerese volt a lajstromban szereplő mennyiségnek. Ez a lista egyben a legelső, amelyben a komlói jobbágyság nevével szerepelnek (míg a birtokosok neve már évszázadok óta ismert).

2. táblázat

Komlós gabonadézsma, 1548¹⁶⁷

	<i>Név</i>	<i>Őszi (kepe+kéve)</i>	<i>Tavaszi (kéve)</i>
1.	Szász (<i>Zhaz</i>) István	1+18	
2.	Toldi (<i>Toldy</i>) Tamás	0,5+29	
3.	Kulcsár (<i>Kolchar</i>) Máté	2+15	
4.	Balázs deák	0,5+12	6
5.	Barla Máté	2,5	
6.	Fekete István libertinus		3

A jobbágyság közül Szász és Barla méhtizedet is fizetett. A dézsmajegyzék magyarázza az alacsony portaszámot, hiszen mindössze 4-en adnak őszi és ketten tavaszi gabonából. A füzéri uradalom teljes dézsmáját (148 kepe) tekintve Komlós igen csekély arányt, 5,2%-ot képvisel. De ennek a kis termelő népességű falunak a társadalma sem egységes, Fekete István szabadost (*libertinus*) ura felmentette a földesúri szolgáltatások alól. Igaz, egyházi tizedet ő is ad tavaszi gabonából. A rovásadó jegyzékei néha többet is elárulnak az adózó településekről, mint a portaszám. 1553-ban Komlóson 6 zsellér (*inquilini*) lakott, 1 puszta telek, latin szóval *deserta* volt, s 1 bírót is összeírtak, akinek gazdaságát – az adóösszeírásnál való segédkezése okán – általában kivették az adóköteles jobbágytelkek sorából.¹⁶⁸ Ezek az első források, amelyek Komlós paraszti társadalmára valamelyest következtetni engednek, hiszen a 2 portányi adóalap a dézsmafizető telkes jobbágyokat rejti, azon felül viszont 6 családfőt zsellérnek, vagyis olyanoknak tekintenek, akinek nincsen teljes telki gazdasága. A dézsmajegyzékkel közel egy időben, 1554-ből való az uradalom első ismert urbárium, amelybe a családok vagy háztartások családfőit is

¹⁶⁶ MNL OL E 158 Abaúj 1548.

¹⁶⁷ MNL OL E 158 Abaúj 1548 alapján.

¹⁶⁸ MAKSAY 1990, I. 88.

felvették.¹⁶⁹ Ebben nem 6, hanem 7 fő a zsellérek száma, jobbágy pedig 4 él a faluban.

3. táblázat

Komlós adózó családfői, 1554¹⁷⁰

	<i>Név</i>	<i>Státus</i>	<i>foglalkozás</i>
1	Fekete Benedek	Féltelkes jobbágy	Bíró
2	Kató Albert	Zsellér	
3	Szász István	Féltelkes jobbágy	
4	Fekete István	Jobbágy	Kapus a várban
5	Fekete Ambrus	Féltelkes jobbágy	
6	Tót István	Zsellér	
7	Vince Bálint	Zsellér	
8	Matúz (<i>Mathyws</i>) Máté	Zsellér	
9	Matúz (<i>Mathws</i>) Ambrus)	Zsellér	pásztor
10.	Fekete Pál	Zsellér	

1558-ból fennmaradt a gabonadézsma jegyzéke, amely az urbáriummal közel azonos termelő népességet tartalmaz.¹⁷¹

4. táblázat

Komlós gabonadézmája, 1558¹⁷²

	<i>Név</i>	<i>Őszi kepe</i>	<i>Őszi kéve</i>	<i>Tavaszi (kéve)</i>	<i>Xpé nz</i>
1.	Balázs deák	Bíró			
2.	Barla Máté	1	6	20	
3.	Fekete Ambrus	1	46	7	
4.	Fekete Benedek	1	31	6	
5.	Török András		37	14	
6.	Tót István		40		
7.	Matúz Máté		50	3	
8.	Kató Albert		29		
9.	Fekete István		6	3	
10	Fekete Pál		44	13	
11	Szász István	2	7	25	
11	1 fő zsellér				6 dénár

A dézsmajegyzékek a komlói jobbágyok közel azonos termelőképességét mutatják, nincs kiemelkedően magas terméseredmény, s 1558-ban is csak egy fő fizetett ún. kereszténypénzt, amelyet azok adtak, akiknek nem volt dézsmálható termésük. A füzéri medence hűvösebb éghajlata és az állattartás is feltételezte a tavaszi gabona (árpa, zab) termesztését, de a kenyérgabonát adó őszi vetés (búza, árpa) képezte a szántóművelés alapját.

¹⁶⁹ MNL OL UeC 45/36.

¹⁷⁰ MNL OL UeC 45/36 alapján.

¹⁷¹ MNL OL E 158 Abaúj 1558/1 alapján.

¹⁷² MNL OL E 158 Abaúj 1558/1 alapján.

A Perényi-korszak végén az uralkodó magáénak tekintette a füzéri váruradalmat, a 1567-ben a dica-jegyzékben is a „királyi felség” (*regia Maiestas*) van földesúrként feltüntetve. Perényi Gábor halála után a Kamara királyi biztosokat küldött az uradalom átvételére, s Karlingh János báró, Paczoth János és Ormány Demeter összeírta a falvak adózó népességét és a jobbágyi kötelességeket, vagyis az urbáriumot.¹⁷³ Az összeírást Komlóson kezdték, ahol 4 féltelkes (*Bernec Péter, Fekete Benedek, Fekete Antal, Rudi Gergely*) és 11 negyedtelkes (*Vince Bálint, Tálás András, Török András bíró, Fekete István gyalogos a várban, Tót István, Fekete István vámos, Matúz Pál pásztor, Matúz Ambrus, Kató Albert, Fekete Máté, Fekete Pál*) jobbágy élt. Ez utóbbiak egy részét 1554-ben nem negyedtelkesként, hanem zselléreként írták össze.¹⁷⁴ A faluban 1567-ben 4 olyan pusztát találtak, amelyen épület állt, ami azt jelenti, nem sokkal korábban hagyták el lakói. Ha az adójegyzéket és az urbáriumot tekintjük, a dica vagy rovásadó 6 zsellérért az urbárium zselléréi, illetve később negyedtelkes jobbágycsoportjai között kell keresnünk, így a komlósi zsellérek nem voltak teljesen híján a telki állományoknak. A beltelekhez tartozó szántók, amelyeken a jobbágy gazdálkodott, Komlóson még őrizték irtásföld-jellegüket: „Nincs saját telki szántójuk, csak irtványföldjük” (*Agros ad sessiones eorum nullos proprietarios pertinentes, sed extirpatitios habent*). Sajnos nem tudjuk, a középkorban milyen szántón termeltek a komlósiak, de csekély földesek lehettek. A szomszédos Nyíriben egy egésztelekhez 3 hold szántó tartozott, de itt is csak 1 egésztelkes jobbágyot írtak össze. Az urbáriumok és a majdnem 20 évvel korábbi, 1548. évi dézsmalajstrom névsora a népesség változására mutat, hiszen az 1560-as években Szász és Toldi nevű már nincs a jobbágyok között, ugyanakkor azt is megmagyarázza, hogy Fekete István milyen szolgálatával érdemelte ki a mentességet, az uradalom vámosa volt. A Fekete család karrierje végigkövethető a forrásokból, hiszen egyikük komlósi jobbágyként előbb kapuőr, majd gyalogos katona a várban, másikuk, talán az előbbi fia, végül komlósi vámszedőként adómentességet kap urától. Egyébként a Kulcsár személynév is várszolgálatra utal. A Tálás a fazekas korabeli megnevezése, igaz, a Tálás nevű komlósi jobbágy ekkor ács (*faber lignarius*), amint egy másik 1567. évi kamarai összeírás írja, amelyben mind a vámos, mind az ács, mind Török András bíró szabad (*liberi*) státusban, vagyis földesúri terhektől mentesen szerepel.¹⁷⁵ A bíróságot is viselt Balázs deák neve szintén az átlagból való kiemelkedésre, a betűismeretére, iskolázottságra utalhat. Már a legelső jobbágynevek is azt igazolják, hogy az uradalom a telki gazdálkodáson túl is számos lehetőséget nyújtott a parasztok megélhetésére, előrelépésére, s ha valaki zsellér státusban töredéktelken gazdálkodott is, várszolgálatként, a földesúr szervitoraként a többi jobbágy fölé emelkedhetett. A pásztori hivatás is öröklődik, hiszen Matúz Ambrus 1554-ben csordás (*pastor armentis*), 1567-ben pedig Matúz Pál (talán a fia, hiszen 1558-ban egymás mellett adnak ga

¹⁷³ *Connumeratio et conscriptio colonorum et reddituum arcis Fyzer et pertinentium...* 1567. szept. 28. MNL OL UeC 15/1 és 88/10.

¹⁷⁴ MNL OL UeC 45/36.

¹⁷⁵ MNL OL UeC 110/69.

bonadézmát) viseli ezt a tiszte, miközben még Ambrus is él. A Fekete és Matúz törzsökös jobbágycsaládok tették ki a falu népességének nagy részét, 1554-ben a bíró is közülük került ki.

A telekhez tartoztak a kaszálók is, ezek Komlóson szintén irtványok voltak, egy részüket pedig pénzen vették a jobbágyok. A telki gazdaságot terhelő adók és szolgáltatások feltehetően a középkori szokásjogot őrizték meg. Gabonából kilencedet (*nona*) adtak, disznaikból pedig tizedet (*decima*). Az elnevezés mutatja, hogy amiből az egyház is dézsmált, azt kilencednek, amiből csak a földesúr, azt tizednek nevezték, jóllehet mindkét elnevezés a termés 10%-át jelenti. Igen magas volt a pénzbeli teher, a census összege, a féltelkesek Szent Mihály napján 1 forintot, a negyedtelkesek (1554-ben zsellérek) 25 dénárt fizettek. A szeptember végi Szent Mihály nap a paraszti kalendárium jeles ünnepe, Abauj megyében már a középkorban ekkor kezdték a szüretet.¹⁷⁶ Komlóson bizonyos kötelezettségek csak a féltelkes jobbágyokat terhelték, így két féltelkes jobbágy évente 1 szekér szénát adott a vártisztviselőnek, ezen felül a földesúrnak robotban szántottak. A várhoz közeli faluk: Füzéralja, Biste, Kajata és Komlós jobbágysága köteles volt évenként 3 hordó bort kocsmáltatni, vagyis kimérni faluja területén az uradalom hasznára. Ezt a köteleiséget az 1567. évi urbáriumban régi szokásként említik, s hozzáteszik, hogy a földesúr borát egy dénárral drágábban kell mérniük, mint a sajátjukat.¹⁷⁷ A váruradalom különleges, más jószágokban nem ismert terhet is róhatott a jobbágyságra. Ilyen miatt panaszkodnak a kajatai jobbágyok, mert Biste és Komlós falukkal együtt csósz (*vigil*) tartására kötelezik őket egy felsőredmeci jobbágy személyében, pedig régebben az uradalom fizette az őr, nekik csak személyenként 1 köböl gabonát kellett adniuk a vártisztviselőnek a mezőőr ellátására. A várnagyoknak – sok más váruradalom gyakorlatához hasonlóan – külön szolgáltatás járt, a féltelkesek Szent György és Szent Mihály napkor 11–11 dénárt fizettek nekik, s az 1554. évi urbárium szerint őket illette a jobbágyok által elkövetett bűnök miatt kirótt bírságpénz is (vérontás esetén 1 Ft.). Mindkét nap a gazdasági év és a paraszti hagyomány jeles napja a magyarországi paraszti kultúrában, az előbbi a tavaszi munkák kezdetét, az utóbbi a nyári munkák végét, az őszi, a szüret kezdetét jelentette.

A földesúr ajándék címén a gabonán túl is követelt a jobbágyi gazdaság termékeiből, Komlóson karácsonykor 4 csirkét, 4 kappant és ugyanennyi kenyeret vittek az úrnak. A szolgáltatások időről időre változhattak is, az 1567. évi urbárium felvételénél panaszolták a komlóiak, hogy Hevesi Miklós, Perényi Gábor uradalmi tisztviselője vezette be azt a szokást, hogy aratás után a falu közösen adjon egy juhot a

¹⁷⁶ KEMÉNY 1911, 84.

¹⁷⁷ *Possessio Fyzer. Tribus terminis in anno tria vasa vini domino terrestri educillare cum possessionibus Bisthe, Kayatha et Komlos tenentur, lexque eorum in educillatione vinorum huiusmodi, in ipsorum memoria fuit talis, quod vinum domini terrestres uno denario carius educillarunt [Füzér falu. Háromszor egy évben Biste, Kajata és Komlós falukkal együtt köteles három hordó bort kocsmáltatni a földesúr javára, s a bor kocsmáltatásában az a szokásjog már emberemlékezet óta, hogy a földesúr borát egy dénárral drágábban adják, mint a magukét].* (1567) MNL OL UeC 15/1.

vár konyhájára. Az urbáriummal egy időben a királyi biztosok készítettek a kamarának egy rövid, értékelő összefoglalást is az uradalom szolgáltatásairól.¹⁷⁸ Ebben az uradalmi falvak, köztük Komlós kötelezettségeként veszik fel, hogy Jakab nap táján minden évben falunként 10 forinttal kell hozzájárulniuk a vár konyhájának baromvágásához. Ezt a szolgáltatást tehénpénznek (*census pecuariarius*) nevezték.¹⁷⁹ A júliusi Jakab nap az aratás kezdeteként is ismert jeles nap a vidéken, ezért az uradalom feltehetően a majorsági aratás költségeit kívánta jobbágyaival megfizettetni. Komlós állattartására mutat, hogy faluközössége állandó pásztort tartott, s hogy a Perényi-korszak végén juhot kellett adnia a földesúrnak. Míg az uradalom az erdeiben makkoltatott disznók után szedte a tizedet, a megyéspüspök a gabona és bor mellett hagyományosan a jobbágyok bárányainak, kecskéinek tizedére is igényt tartott, de a jobbágyok pénzben is megválthatták állatdézsmájukat. 1560-ban az alábbi komlói jobbágyok fizettek az egri püspöknek báránytizedük fejében: Kató Albert, Szász István (ő kecskái után is), Matúz Albert, Matúz András, Dolkos Ambrus.¹⁸⁰

Füzér körül már a középkorban természetettek szőlőt, s az első urbárium is erről vall, de az itteni borkultúra természetesen nem vehette fel a versenyt Tokaj-Hegyalja borászatával. 1567-ben az uradalom majdnem minden faluja termelt bort, kivéve: Komlós, Biste és Pálháza. Az uradalom (beleértve Perényt és Deteket is, amelyek ekkor Füzér tartozékai voltak) teljes bevétele ekkor 64 hordó, amelynek éppen a felét adta Mátyásháza. A bor nagy része kilencedbor (*vina nonalia*) volt, vagyis a jobbágyok adójából származott, de volt saját majorsági, sőt foglalt bora is a várnak. Az utóbbi a jobbágyoktól szabott áron, elővételi jogon megvett terméket jelentett, amelyhez a piaci árnál olcsóbban juthatott a földesúr. A bor (és a hús) a 16. században a legkelendőbb és állandóan emelkedő áron eladható piaci termék volt, s ott is kezdték a szőlőt termesztetni, ahol addig nem, Kajatán éppen 1567 táján indul meg a szőlő telepítése.¹⁸¹

A földesurat illető kisebb haszonvételek közül a komlói vámról már a középkori oklevelek is megemlékeztek, az urbáriumba is bevették, de jövedelmét nem tudták megmondani a faluban.¹⁸² Egy 1570 körüli urbáriumban Komlós vámbevétele csupán 72+16 dénár, míg a szomszédos Kápolna vámja 9 Ft 72 dénárt jöve

¹⁷⁸ *Breuis et succincta declaratio urbary omnium prouentuum ordinariorium dominy arcis Fyzer...* (1576). MNL OL Uet C 110/69 (f. 130.).

¹⁷⁹ *Circa festum Jacobi universae pertinentis arcis Fyzer exceptis possessionibus Fyzer et Mathiashaza dant domino terrestri pro censu pecuario Fl. 10.* [Jakab nap táján Füzér minden tartozéka, kivéve Füzér és Mátyásháza, tehénpénz címén 10 Ft-ot ad a földesúrnak.] MNL OL UeC 15/1.

¹⁸⁰ MNL OL E 158 Abaúj 1560/8.

¹⁸¹ *Possessio Kayatha. Vineta nunc inchoata habent, quantum autem vini ex eis domino terrestri in nonam caedat, nescitur.* [Kajata falu. Szőlőjük van, éppen most kezdték termesztetni, hogy mennyi kilenced jár belőle a földesúrnak, nem tudni.] MNL OL UeC 15/1.

¹⁸² *Thelonia habet, sed in quantum proventus eius se extendat, ignoratur.* [Van vámja, de hogy mennyire rüg a bevétele, nem tudják.] MNL OL UeC 15/1.

delmezett a földesúrnak.¹⁸³ A falun keresztül folyó patakon malom működött a jobbáglajstromban is szerepelt Rudi Gergely kezelésében, aki évente 7 köből gabonát adott a földesúrnak a malomvából. A komlói őrlőmalom volt, de az uradalom területén fűrészmalom is működött Pálházán.¹⁸⁴ A vámos és a molnár példája mutatja, hogy Komlóson a helybeli jobbágyok vagy zsellérek jutottak az uradalmi haszonvételek bérletéhez, s nem idegen elemek. A hal értékére vall, hogy a patak halászata Hollóházától egészen a nyíri malomig tiltva volt a jobbágyoknak. A falunak a középkorban nem szakítottak ki külön erdőt a vár erdőségéből, hanem a füzéri várhoz tartozó egy mérföld széles és három mérföld hosszú bükköst és tölgyest használhatták, akárcsak az uradalom többi faluja.

*

A középkori és 16. századi Füzérkomlós egyike a Magyar Királyság számos apró uradalmi falvának, s így birtok- és részben gazdaságtörténete, vagy inkább gazdálkodásának története csupán egy kicsiny adalék a 13–16. századi Magyarország történetében. Igaz, azzal, hogy közel két évszázadon át birtokosai, a Perényiek, vagyis az országos méltóságig emelkedett főúri család tagjai voltak, akik a Magyar Királyság politikáját is döntő módon befolyásolhatták, a füzéri uradalom, illetve falvai nagyobb jelentőséggel bírnak, mint egy kis nemesi birtok helységei. Komlósnak mint uradalmi falunak a források alapján vázolt hézagos történelme leginkább a váruradalmak vizsgálatát segítheti, hiszen a királyi és főúri várak fenntartása, működtetése, a birtokosok vagyona és háztartása, udvartartása a körük szerveződött birtokok termelésén, a falvak lakosainak – jobbágyok, zsellérek, uradalmi tisztviselők és szolgák – munkáján, szolgálatán, szolgáltatásain alapult. Ez a viszony viszont kölcsönös volt, hiszen a falvak és a közösségek termelési rendszere, megmaradása, nem egyszer biztonsága jórészt a várak és uradalmak birtokosaitól, az általuk megbízott uradalmi adminisztrációtól függött.

A füzéri uradalom középkori és kora újkori apró faluja a 13. századtól a 16. század második harmadáig, a Perényiek birtoklásának végéig megőrizte integritását. Komlós mindig az uradalom törzstelepülései közé tartozott, sőt a várbirtok jellegzetes faluja volt, hiszen a a füzéri domíniumot a sziklavár köré szerveződött apró falvak alkották, mezőváros vagy jelentősebb település nem volt az uradalomban, így az uradalmat falvainak gazdasági ereje tartotta fenn, s urait részben ez a gazdasági potenciál segítette fennmaradásukban, politikai karrierjük építésében.

FORRÁSOK

- MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
 DL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Collectio Diplomatica Hungarica
 E 158 = Magyar Kamara Archívuma, Dicalis összeírások (Conscriptiones Dicales/Portarum)
 E 159 = Magyar Kamara Archívuma, Dézsmajegyzékek (Regesta Decimarum)
 NRA = E 148 Magyar Kamara Archívuma, Neoregstrata Acta

¹⁸³ MNL OL UeC 110/69.

¹⁸⁴ *Possessio Palhaza: Serram asserum vasoria vulgo Fyrez habent. [Pálháza falu. Hordódonga-fűrészük van, melyet magyarul „fűrésznek” hívnak].* (1567) MNL OL UeC 15/1.

P 392 = A Károlyi család levéltára, törzsanyag
UeC = E 156 Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones

BIBLIOGRÁFIA

AKO

Anjou-kori oklevéltár: Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301–1387. I–XXV. Szerk. KRISTÓ Gyula et alii. Budapest–Szeged, JATE–Csongrád Megyei Levéltár–Szegedi Középkorász Műhely, 1990–2004.

AO

Anjoukori Okmánytár: Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I–VII. Szerk. NAGY Imre. Budapest, MTA könyvkiadó-hivatala, 1878–1920 (Monumenta Hungariae historica, 1. osztály, Okmánytárak).

ÁUO

Árpád-kori új okmánytár. Szerk. WENZEL Gusztáv. I–XII. Pest–Budapest, MTA Tört. Bizottmánya, 1860–1874.

BALASSA 1997

BALASSA Iván: *Magyar Néprajz nyolc kötetben.* III (Anyagi kultúra). Budapest, Akadémiai, 1997.

BÉL 1730 k.

BÉL Mátyás: *Abauj vármegye leírása.* 1730 körül (a szerző eredeti kéziratáról készült 19. századi másolat). Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára Fol. Lat. 268.

CSÁNKI

CSÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.* I–V. Budapest, MTA, 1890–1913.

CSÍKVÁRI 1939

Abauj-Torna vármegye. Szerk. CSÍKVÁRI Antal. Budapest, Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, 1939 (Vármegyei Szociográfiák, 7).

ÉBLE–PETTKÓ 1911

ÉBLE Gábor–PETTKÓ Béla: *A Nagy-Károlyi gróf Károly család összes jószágainak birtoklása története.* I–II. Kiad. gróf KÁROLYI László. Budapest, 1911.

ENGEL 1989

ENGEL Pál: *A kamarahaszna-összeírások 1427-ből.* Budapest, Akadémiai, 1989.

FELD 1999

FELD István: *Felsőregmec – Református templom.* Budapest, Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1999 (Tájak, Korok, Múzeumok Kiskönyvtára, 610).

FELD–CABELLO 1980

FELD István–Juan CABELLO: *A füzéri vár.* Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 1980 (Borsodi Kismonográfiák, 11).

FÉNYES 1851

FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és pusztá betűrendben körülményesen leiratik.* I–II. Pesten, Fényes Elek, 1851.

FÜGEDI 1977

FÜGEDI Erik: *Vár és társadalom a 13–14. században.* Budapest, MTA, 1977 (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat, 82).

GYÖRFFY 1987

GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* I (Abaújvár, Arad, Árva, Bács, Baranya, Bars, Békés, Bereg, Beszterce, Bihar, Bodrog, Borsod, Brassó, Csanád és Csongrád megye). Budapest, Akadémiaia, 1987.

KEMÉNY 1911

KEMÉNY Lajos: *Abaúj- és Tornavármegye története a honfoglalástól az 1648-ik évig. Történeti Közlemények Abauj-Torna vármegye és Kassa múltjából* 1911/1, 23–35; 1911/2, 83–98; 1911/3, 139–154.

KEMÉNY 1913–1915

KEMÉNY Lajos: Abaúj- és Tornavármegye története 1527–1648. *Történeti Közlemények Abaúj-Torna vármegye és Kassa múltjából* 1913/3, 145–160; 1913/4, 211–226; 1914–1915/1, 17–36.

KERÉNYI 1998

KERÉNYI Attila: A természet és az ember kapcsolata a Zempléni-hegységben. In: *A Felvidék történeti földrajza. A nyíregyházi 1998. április 1–3-án megtartott tudományos konferencia előadásai*. Szerk. FRISNYÁK Sándor. Nyíregyháza, MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Tud. Test.–BGYTF, 1998, 57–62.

KISS 1988

KISS Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. I–II. Budapest, Akadémiai, 1988.

KOVÁCS 2000

KOVÁCS Dániel: *Az abauji Hegyköz helynevei*. Sátoraljaújhely, Kazinczy Ferenc Társaság–Kazinczy Ferenc Múzeum, 2000.

KRISTÓ 1994

Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Főszerk. KRISTÓ Gyula. Szerk. ENGEL Pál–MAKK Ferenc. Budapest, Akadémiai, 1994.

LIPSZKY 1987

Erdély és a Részek térképe és helységnévtára. Készült LIPSZKY János 1806-ban megjelent műve alapján. Szerk. HERNER János. Szeged, JATE, 1987.

MAKSAY 1990

MAKSAY Ferenc: *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén*. I–II. Budapest, Akadémiai, 1990.

ORTUTAY 1982

Magyar néprajzi lexikon. I–V. Főszerk. ORTUTAY Gyula. Akadémiai, Budapest, 1982.

PETERCSÁK 1978

PETERCSÁK Tivadar: *Hegyköz*. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 1978 (Borsodi Kismonográfiák, 6).

PETERCSÁK 2001

PETERCSÁK Tivadar: *Filkeháza évszázadai és hagyományai*. Filkeháza, Községi Önkormányzat, 2001.

SIMON 2000

SIMON Zoltán: *A füzéri vár a 16–17. században*. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 2000.

SIMON–SEKÉR 2001

SIMON Zoltán–SEKÉR György: Újabb szempontok a füzéri várkapolna építési idejének meghatározásához. In: *Tanulmányok a középkorról*. I. Szerk. NEUMANN Tibor. Budapest–Piliscsaba, Argumentum, 2001, 203–228 (Analecta Mediaevalia. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Medieviztika Tanszékének kiadványsorozata).

SZABÓ T. 1975–2014

SZABÓ T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. I–XIV. Budapest, Akadémiai, 1975–2014.

SZALIPSZKI 2000

SZALIPSZKI Péter: *Gönc. Száz magyar falu könyvesháza*. Szerk. PORKOLÁB Albert. Budapest, Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., 2000.

SZAMOTA–ZOLNAI 1984

SZAMOTA István–ZOLNAI Gyula: *Magyar oklevél-szótár. Pótlék a Magyar nyelvtörténeti szótárhoz*. Budapest, Állami Könyvterjesztő Vállalat, 1984.

SZIKLAY–BOROVSKY 1896

Abaúj-Torna vármegye és Kassa. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk. BOROVSKY Samu–SZIKLAY János. Budapest, Apollo Rt., 1896 (Magyarország monográfiája, 1).

SZÜCS 1993a

SZÜCS Jenő: Sárospatak kezdetei és a pataki erdőuralom. *Történelmi Szemle* 35/1–2. 1993, 1–58.

SZÜCS 1993b

SZÜCS Jenő: *Az utolsó Árpádok*. Budapest, Akadémiai, 1993.

TESZ

A magyar nyelv történeti etimológiai szótára. I–III. Főszerk. BENKŐ Lóránd. Szerk. KISS Lajos–PAPP László. Budapest, Akadémiai, 1970.

TÓTH-SZABÓ 1917

TÓTH-SZABÓ Pál: *A cseh huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon.* Budapest, Hornyánszky Viktor, 1917.

TRINGLI 1992

TRINGLI István: Hunyadi Mátyás és a Perényiek. *Levéltári Közlemények* 63/1–2. 1992, 175–192.

VANCZA 2000

VANCZA János: *Mikóháza – Múlt és Jelen.* Mikóháza, Önkormányzat, 2000.

WOLF 2000

WOLF Mária: *Abaujvár. Száz magyar falu könyvesháza.* Szerk. PORKOLÁB Albert. Budapest, Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., 2000.

ZO

A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I–XII. Szerk. NAGY Imre et alii. Pest–Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1871–1930.

ZSO

Zsigmondkori oklevéltár. I–XII. Szerk. MÁLYUSZ Elemér–BORSA Iván et alii. Budapest, MNL OL, 1951–2014 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai, 1, Forráskiadványok).

